

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

När det osynliga blir synligt

- Framställningar av psykisk ohälsa i kurslitteratur

Amalia Bäfverfeldt och Cindy Vitai

Kandidatuppsats SOPA63

HT 2016

Handledare: Malinda Andersson

Abstract

Authors: Amalia Bäfverfeldt och Cindy Vitai (2017-03-14)

Title: När det osynliga blir synligt - Framställningar av psykisk ohälsa i kurslitteratur

Supervisor: Malinda Andersson

The aim of the thesis is to investigate constructions of mental illness in course literature used in a Bachelor's programme in social work. The empirical material consists of books and reports about mental illness used within a programme. The material has been analyzed through a qualitative method called perspective analysis, drawing upon discourse analysis. Our analysis shows that there are elements of differences concerning how mental illness is portrayed regarding women and men and also children and elderly. This is expressed through typical case stories, choice of words and symptom definitions of mental illness. The knowledge which the students brings into their future jobs, based on the textbooks, is thereby characterized and shaped by the literatures' description.

Keywords: mental illness, course literature, social worker, power, stereotype, gender

Innehåll

Abstract	2
<i>Förord</i>	4
1. Problemformulering	5
1.1 Syfte	6
1.2 Frågeställningar	6
2. Kunskapsläge	7
2.1 <i>Samhällsvetenskapliga läroböcker i svenska skolan</i>	7
2.2 <i>Det juridiska klassrummet</i>	8
2.3 <i>Feministisk analys på utbildningslitteratur</i>	9
2.4 <i>Förekomst av kön i tysk utbildningslitteratur</i>	9
3. Teori	10
3.1 <i>Makt</i>	11
3.2 <i>Stereotyper</i>	13
3.3 <i>Kön</i>	14
4. Metod och metodmässiga överväganden	15
4.1 <i>Bearbetning av det empiriska materialet</i>	17
4.2 <i>Trovärdighet, generaliserbarhet samt tillförlitlighet</i>	18
4.3 <i>Förtjänster och begränsningar</i>	19
4.4 <i>Urval</i>	20
5. Arbetsfördelning	22
6. Resultat och analys	22
6.1 <i>Karaktär</i>	22
6.2 <i>Aktörer</i>	26
6.3 <i>Orsak</i>	30
6.4 <i>Konsekvenser</i>	34
6.5 <i>Lösningar</i>	36
6.6 <i>Illustrerande komponenter</i>	38
7. Slutdiskussion	43
Referenslista	45

Förord

Vi vill inledningsvis tacka varandra och oss själva för ett bra samarbete och jobb, vilket har varit både roligt och stundvis jobbigt. Vi vill även tacka vår handledare Malinda Andersson för bästa tänkbara vägledning, samt våra kurskollegor Frida Manneklint och Helena Andersson som kommit med konstruktiv kritik och relevant input under arbetets gång.

1. Problemformulering

Psykisk ohälsa beskrivs i Folkhälsomyndighetens rapport som ett av vår tids största folkhälsoproblem som stadigvarande har ökat under 90- och 00-talet, särskilt bland unga människor och i synnerhet för kvinnor (Folkhälsomyndigheten 2014:65). Psykisk ohälsa är ett svårdefinierat begrepp som innefattar många olika dimensioner beroende på kontext och sammanhang, men enligt Socialstyrelsen (2010:12) kan det förklaras som frånvaro av psykiskt välbefinnande, ett psykiskt tillstånd som på något sätt stör tillvaron. Psykisk ohälsa drabbar människor i alla åldrar och idag antas minst 25 procent av alla kvinnor och 15 procent av alla män i Sverige någon gång i livet att drabbas av en behandlingskrävande depression. 25 procent av befolkningen uppskattas någon gång i livet att drabbas av ett ångestsyndrom (ibid).

Socionomutbildningen genomsyras av resonemang kring normer, normalitet och mötet med klienten, detta löper som en röd tråd genom hela utbildningen och vi har under alla terminer reflekterat över hur vi förhåller oss professionellt i mötet med klienten. Vår erfarenhet, som också ligger till grund för idén till denna studie, är att en yrkesverksam socionom stöter på individer med olika former av psykisk ohälsa inom alla målgrupper i socialt arbete. Som socionom har man genom sin professionella roll en viss form av tolkningsföreträdare, expertis, vilket innebär en makt. Det har alltså stor betydelse vilken form av kunskap socionomer bär med sig och förmedlar i sitt arbete. Mot bakgrund av detta tycker vi att det är relevant att undersöka hur psykisk ohälsa och individer med psykisk ohälsa framställs i socionomutbildningen, samt vad detta kan ha för konsekvenser för blivande socionomer.

Studenter får kunskap på olika vis under sin utbildnings gång genom exempelvis lärare, föreläsningar samt kurslitteratur. Kurslitteraturen spelar stor roll för den kunskap studenterna tillägnar sig, det kan till och med förefalla sig så att kurslitteraturen är den enda litteratur vissa studenter kommer i kontakt med under studieperioden. Även forskning visar på att läroböcker i vissa sammanhang är den kunskapskälla med störst legitimitet eftersom att studenter hänvisas dit för att hitta svar på frågor, instudering inför prov samt för att återfinna mer utvecklade resonemang från t ex en föreläsning (Brown, 2014). Brown beskriver att politiska, ekonomiska och sociala krafter i samhället påverkar utformningen av kurslitteraturen och att detta i sin tur leder till ett maktutövande över kunskapsproduktionen. Den information som inkluderas i läroböcker kan i stor utsträckning definiera det som kan räknas som legitim kunskap. Brown menar att detta sker på grund av att läroböcker oftast är utformade i syftet att

framstå som självständiga och opolitiska texter som inte påverkats av redan existerande kunskap och antaganden. Läroböcker är ofta utformade med en tydlig struktur och ett akademiskt språk som lägger fokus på att definiera vetenskapliga termer. Dessa funktioner gör det möjligt för kurslitteratur att framställa information som objektiv fakta.

Enligt Bryman (2011:475f) är språket en aktiv handling som spelar en avgörande roll i hur vi återspeglar verkligheten. En viss diskurs som rör till exempel psykisk ohälsa kommer att prägla vår uppfattning om hur individer med psykisk ohälsa beter sig, hur de ska bemötas och vem som har legitim rätt att behandla dem. På så sätt är en diskurs en form av handling och språket ska därför betraktas som ett medel för att utföra handlingar. Utifrån Brown (2014) och Brymans (2011) teorier menar vi att den bild som konstrueras av individer med psykisk ohälsa i socionomutbildningen kan få konsekvenser för hur studenterna sedan bemöter dessa människor i det praktiska arbetet. I ett större perspektiv kan det även påverka samhällets syn på individer med psykisk ohälsa då socionomer har en legitimerad roll som kunskapsbärare inom området. På grund av detta anser vi att kurslitteratur och studiematerial är ett viktigt område att analysera för att få en inblick i vilken bild som skapas av psykisk ohälsa och individer med psykisk ohälsa inom socionomutbildningen, då detta är socionomers kunskapsbas.

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att utifrån de teoretiska begreppen makt, kön och stereotyper undersöka hur psykisk ohälsa framställs i kurslitteratur inom ramen för en socionomutbildning.

1.2 Frågeställningar

Hur framställs psykisk ohälsa och individer med psykisk ohälsa i kurslitteraturen?

Hur kan framställningarna förstås utifrån ett maktperspektiv?

Hur kan framställningarna förstås utifrån de teoretiska begreppen stereotyper och kön?

2. Kunskapsläge

Det har gjorts mycket forskning på kunskap som produceras i klassrummet, inte minst på kurslitteratur och dess påverkan på studenterna. För att komma i kontakt med aktuell forskning på området har vi framförallt använt oss av LUB Search. Vi har sökt på peer reviewed artiklar med följande sökord: Education, consequence, discourse, client, discourses within profession affects client och stigma, schoolbooks, school books feminism, analys, gender roles. Vi har även sökt på Google Scholar för att hitta en svensk rapport, sökorden vi då använde oss av var: läroböcker, genus, rapport, Skolverket. Vi har valt att använda de artiklar som har inriktning på analyser av skolans kunskapsförmedling. De artiklar vi valt att använda är en svenska rapport och tre stycken internationella artiklar som sammanstrålar med studiens syfte

2.1 Samhällsvetenskapliga läroböcker i svenska skolan

Rapporten "Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap" skriven av Ann-Sofie Ohlander är en granskning på uppdrag av Delegationen för jämställdhet i skolan och rapporten är gjort på uppdrag av regeringen. Ohlander (2010) har i sin granskning undersökt i vilken omfattning samhällsvetenskapliga läroböcker i Sverige gestaltar kvinnor och män i bilder och text. I studien granskas fyra böcker, en är för de allra första åren i skolan, en är för elever i årskurs 6 - 9 och de två sista böckerna är för gymnasieelever. Ohlander (2010) gör först en specifik granskning på de delar av böckerna som behandlar kön- och jämställdhetsperspektiv och därefter görs även en granskning av övriga delar av böckerna samt bilder och illustrationer. Granskningen visar att den samhällsvetenskapliga boken för de första skolåren är den som gestaltar kvinnligt och manligt mest jämlikt av de fyra böckerna, men trots detta är män överrepresenterade framförallt i text och beskrivningar av viktiga historiska händelser i Sverige och världen. Boken för elever i årskurs 6-9 har förvisso en uppenbar medvetenhet om jämställdhet, men stora skillnader förekommer i hur män och kvinnor beskrivs och figurerar i texterna. Bland annat så gestaltas båda könen på stereotypa sätt när det gäller arbete och samhällspositioner. I alla fyra böcker råder det stora skillnader i hur ofta kvinnor och män figurerar i bild och text, pojknamn är exempelvis överrepresenterade i texterna, med så mycket som över 85% i en av böckerna. I samma bok förekommer kvinnor enbart på 3 bilder i motsvarighet till killar som finns med på 20. I samtliga böcker är det särskilt stor brist på jämställdhetsperspektiv när det kommer till

historiska händelser och internationella förhållanden. Ohlander (2010) drar inga konkreta slutsatser utifrån denna rapport, men resonerar kring om resultatet visar på att medvetenheten kring jämställdhetsfrågor minskar ju längre upp i skolåldern man kommer. Hon menar också på att det borde falla sig naturligt att både kvinnor och män representeras i samma utsträckning, då detta är i enighet med den värdegrund som skolan säger sig stå på.

2.2 Det juridiska klassrummet

Ann Shalleck (1993) beskriver i artikeln “Constructions of the client within legal education” hur bilden av klienter konstrueras i de juridiska klassrummen och vad detta får för konsekvenser för praktiskt juridisk arbetet. Shalleck menar att genom att utesluta klienten från klassrummen så skapas nubbilder av klienten, och genom att prata om klienten på ett visst sätt så anpassas klienten efter problematiken i stället för att förstå den kontext och bakomliggande orsaker till situationen klienten befinner sig i. Detta objektifierar individen och gör att hen kategoriseras utifrån de professionellas förutbestämda föreställningar. Vidare poängterar Shalleck att sett ur ett bredare perspektiv är detta en form av maktutövande som har stor betydelse även för medborgerliga värderingar och samhällsdiskurser, med tanke på att jurister besitter expertisen inom sitt fält.

Shalleck (1993) menar bland annat att det finns olika processer i klassrummet som direkt bidrar till skapandet av klienter. Ett exempel är interaktionen mellan lärare och studenter där läraren ber studenterna att “berätta om ett case”, till följd av detta presenterar eleven ett händelseförlopp och därefter diskuteras de juridiska problemen. Shalleck menar att detta är att separera klienten från den sociala verkligheten då man helt determinerar klientens egen upplevelse från situationen. Ett annat problem är enligt Shalleck att studenter och professorer fokuserar på det händelseförlopp som domstolen presenterar, trots att det förekommer fall där det finns starka indikationer på att omständigheterna är annorlunda. Klientens tolkning av händelseförloppet blir därmed irrelevant och till följd av detta skapas föreställningar om vad en klient är. Shalleck beskriver att konsekvenserna av detta resulterar i att klienter mest blir föremål för samhällsutbildning, inte en viktig deltagare i att bygga en förståelse för vad medborgerliga rättigheter har för betydelse i lagen och hur detta kan utformas för att gynna förståelsen för klientens situation.

2.3 Feministisk analys på utbildningslitteratur

Artikeln “A Feminist Conceptual Analysis of the Predominant Introductory Textbook in Couple and Family Therapy Training” är skriven av Thomas Stone Carlson, Christine R. McGeorge, Sarah L. DeJean, Winnie A. Grams, Sarah Linde och Veronica R. Michael (2005). Denna feministiska studie har utförts på en av de mest använda introduktionsböckerna för utbildning inom CFT-certifierad par- och familjeterapi. Det framgår inte i artikeln i vilket land studien är utförd men 30 av 51 tillfrågade skolor uppger att dom använder sig av den. Studien visar att 46,2% av typfallsberättelserna i boken var antifeministiska/sexistiska och beskrev kvinnor på ett negativt och stereotypt sätt. Varje kapitel i boken har analyserats enskilt, och i studien presenteras bland annat att de kapitel som berör system- och beteendeteorier inom terapi var de kapitel som beskrev kvinnor mest negativt. Det finns även kapitel i boken med helt könsneutrala typfallsberättelser, dessa kapitel fokuserar på experimentell terapi som exempelvis postmodernism, feministisk och narrativ terapi. Stone Carlson et al. (2005) har analyserat antifeministiskt språkbruk utifrån tre olika teman: Den överengagerade modern, karaktäriserandet av kvinnor som “tjatiga” samt generellt negativa karaktäriseringar av kvinnor. Dessa tematiseringar visar en samlad bild av hur kvinnor framställs som “needy”, handlingsförlamade, sköra och i desperat behov av närhet. Enligt Stone Carlson et al. (2005) så upprätthåller detta det negativa framställandet av den “typiska kvinnan och modern” som ofta återspeglas i allmänt accepterade åsikter i samhället. Utifrån resultatet av studien så diskuterar Stone Carlson et al. (2005) hur detta påverkar utbildningen och studenter som utbildar sig till par- och familjeterapeuter. De menar på att eftersom att detta är en av de mest använda böckerna, och dessutom en av de första böckerna man som student kommer i kontakt med, så kan det skapa en generell bild hos studenter att ett antifeministiska tänk ligger till grund för det terapeutiska fältet.

2.4 Förekomst av kön i tysk utbildningslitteratur

Moser & Hannover (2013) har undersökt omfattningen av kvinnliga och manliga personer i bilder och texter, och kategoriserar hur deras aktiviteter gestaltas, deras yrkes- och föräldraroller i tyska- samt matteböcker. Artikeln “How gender fair are German schoolbooks in the twenty-first century? An analysis of language and illustrations in schoolbooks for mathematics and German”(Moser & Hannover, 2013) beskriver att kvinnor i matteböcker påträffas i mindre omfattning än män i både text och bild, och de framställs även som mer

passiva i relation till männen, även om skillnaden inte var så stor. I tyska böckerna är det mer balanserat mellan förekomsten av könen, och utifrån detta för Moser & Hannover (2013) ett resonemang kring huruvida detta kan skapa en bild hos studenter att matte är mer tillägnat killar medan språk riktar sig mer mot tjejer. De menar att skolböcker inte bara producerar kunskap relaterad till respektive utbildning utan att de även påverkar utvecklingen av stereotyper av olika samhällsgrupper. Bland annat finns det ett flertal studier som visar på att läsaren är mindre benägen att föreställa sig kvinnor framför män när könsneutrala beskrivningar används för att gestalta en person. När det gäller generella aktiviteter samt jobb så påträffades män och kvinnor i samma utsträckning i både matte- och tyska böckerna. Moser & Hannover (2013) menar att det där har skett en stor utveckling i jämförelse med liknande böcker på 70- och 80-talet då bilder och texter framställde mer stereotypa former, exempelvis att flickor lekte med dockor och killar spelade fotboll. Slutligen vad gäller gestaltningen av föräldraroller så förekom oftare kvinnor som föräldrar samt mor- och farföräldrar i både text och bild i tyska böckerna, medan detta var helt frånvarande för båda könen i matteböckerna. Utifrån studiens resultat drar Moser & Hannover (2013) slutsatsen att det har skett förändringar vad gäller gestaltning av kön i matte- och tyska böcker, likväl som dessa förändringar även har skett i samhället. Moser och Hannover menar även att läroböckernas roll inte enbart borde vara att återspegla verkligheten och samtiden, utan även att fostra och utbilda elever i exempelvis jämlikhet genom att föregå med exempel.

Gemensamt för dessa artiklar och rapporter är att de har för avsikt att belysa vad kunskapsförmedling kan få för konsekvenser. Många av artiklarna visar exempelvis på att män och kvinnor skildras olika och ofta stereotypt i olika sorters kunskapsförmedling. Detta blir intressant då kunskapsproduktion inte enbart speglar vår samtid och historia, den påverkar även hur vi talar om det som varit, det som är och det som komma skall. Mycket av denna tidigare forskning fokuserar på genusperspektiv och detta på grund av att det finns mycket inom det fältet. Det saknas dock mer ett intersektionellt perspektiv i den moderna forskningen. Stereotyper och vad det kan få för konsekvenser är exempelvis ett område som inte verkar vara så brett utifrån vad vi har funnit i vårt sökande av den tidigare forskningen.

3. Teori

I studien har vi valt att utgå ifrån tre teoribegrepp, vilka är: makt, kön och stereotyper. Vår tanke var att även involvera åldersbegreppet som teori men då vi redan har tre stycken omfattande begrepp anser vi att det hade blivit för stort teorimaterial till denna uppsats. Därav valdes ålder bort, då vi anser att de andra begreppen bättre passar vårt syfte. Det är med hjälp av dessa begrepp vi har utfört analysen och begreppen kommer att förklaras närmare i följande text. Valet av de teoretiska begreppen har baserats på att vi läst igenom empirin och därefter diskuterat vilka delar av texterna som vi funnit intressanta och relevanta att se närmare på utifrån vårt syfte med studien. De olika teman som framkommit under kodningen av empirin har varit en riktlinje och till hjälp för vilka teoretiska begrepp som vi har använt oss av i analysen av texterna. En teori som genomsyrar hela studien är socialkonstruktivismen, då den både är kopplad till studiens metod men även till de olika teorierna. Det socialkonstruktivistiska perspektivet förklaras närmre i den metodologiska delen.

3.1 Makt

Det först teoretiska begreppet är makt. Makt är ett mycket generellt begrepp som har skildrats av flertalet personer och belysts genom olika infallsvinklar. Vi kommer i denna del att beröra ett antal av de beskrivningarna men mestadels utgå från filosofen Michael Foucaults skildringar av begreppet. Hans Swärd och Bengt Starrin (2006:248f) förklarar att det finns olika synsätt gällande makt som har sin grund i olika samhällsvetenskapliga teorier. Swärd och Starrin beskriver vidare hur sociologen Mats Franzén skriver om tre maktbegrepp: strukturellt, intentionellt och relationellt. Det första begreppet innebär att samhället består av olika strukturerade förhållande som avgör vilka positioner individer kan ha och därmed hur maktfördelningen sinsemellan ter sig. Det andra maktbegreppet, intentionella, kopplas till olika handlingsteorier, vilket innebär att makten knyts till aktörers intentioner, handlingar samt vilja. Det sista maktbegreppet utifrån Franzén är det relationella, vilket handlar om att makt finns i alla relationer och verkar genom dessa. Gällande definitionen av makt brukar två delar betonas, ena är handling vilket kopplas till själva maktutövandet och den andra är förmågan, vilket kopplas till tillgången av maktresurser. Maktens effekter kan vara både positiva och negativa men makten i sig behöver varken vara positiv eller negativ. Makt kan även vara både synlig och uppenbar men även osynlig och subtil. Swärd och Starrin (2006:249f) förklarar även att makt förekommer i socialarbetares yrkesutövning och i relationen till klienter.

Gällande Foucault så omfattar hans maktanalyser begreppet sanningsregimer. Den bild som konstrueras gällande orsaker till sociala problem, hur de ska beskrivas och behandlas, uppnår en så kallad sanningsstatus och anses därmed giltiga. Det bidrar till att andra möjliga tolkningar och beskrivningar hamnar i skymundan (Swärd & Starrin, 2006:253). Foucault (1980:51f) skriver om hur makt och kunskap är sammankopplat. Maktutövning skapar ständigt kunskap och vice versa, kunskap frambringar konstant effekten av makt. Foucault menar att kunskap och makt är integrerade med varandra, vilket innebär att det är omöjligt att utöva makt utan kunskap samt att det är omöjligt att utöva kunskap utan makt. Vidare skriver Foucault (1980:93) om hur det i samhället finns mångfaldiga maktförhållanden som genomsyrar, karaktäriserar och utgör den så kallade sociala kroppen. Dessa maktförhållanden kan inte genom egen kraft befästa, etablera sig eller förverkligas. Det kan inte existera någon maktutövning utan en viss ordning av sanningsdiskurser, vilka således är förenade. Foucault (1980:98) förklarar även att makt inte är något definitivt utan att det cirkulerar och förhåller sig som i en kedja. Makten är därmed inte lokaliserad på en specifik plats utan utspelar sig som en nätliknande organisation där individer cirkulerar mellan trådarna och samtidigt är både underställda makten och utövar den. Det finns såvida ingen tydlig fördelningen mellan vem som har makt och är maktutövande och vem som är maktlöst och därmed underställd.

Foucault (1980:199) förklarar makt som ett produktivt nätverk vilket genomsyrar hela den sociala kroppen snarare är något negativt som underkuvar individer. Foucault ville lyfta fram den positiva aspekten som finns gällande makt, då fokusen tidigare riktats mot dess negativa effekter. Språket är enligt Foucault i centrum gällande hur individer uppfattar och skapar världen. Utan ett språk menar Foucault att vi inte har någonting, då vi utan språket inte kan uppleva och erfara det som omger oss. Med andra ord kan vi människor inte erfara, uppleva eller förstå det vi inte har ord för eller kan uttala, det saknar då existens. Foucault lade mycket vikt vid språkets roll och menade att människan är helt beroende av språket för att skapa världen. Det finns alltså ingen sann kunskap som står fri från tolkningar av individer och som inte är konstruerad genom maktrelationer (Mattson, 2010:28f).

Ett annat begrepp som Foucault använder inom sitt maktperspektiv är pastoralmakt. Pastoralmakt sammankopplas med särskilda sanningsregimer, det vill säga tankesystem som skiljer sanna och objektiva föreställningar från falska eller subjektiva och som även fastställer vilka yrkesgrupper som anses vara experter på särskilda välfärdsområden. Genom detta

definieras klienter som hjälpbehövande och socialarbetare som den hjälpare (Järvinen, 2002:258). Som tidigare nämnt pratar Foucault om maktstrukturer, vilket omfattar de krafter i samhället som skapar grupper och kategorier och som även ordnar de hierarkiskt i relation till varandra. Vissa av grupperna värderas högre än andra. Maktstrukturerna befinner sig utanför oss och existerar på en strukturell nivå i samhället samtidigt som strukturerna bärs upp av oss genom vårt agerande, institutioner och tankar. Det innebär att vi därigenom kan påverka de genom vårt agerande och val (Mattsson, 2010:31). Maktordningar är som nämnt invanda och självklara hos oss, vilket gör att vi inte alltid uppfattar eller vill förändra dem. Det kan bero på en trygghetskänsla i den positionen man har trots att den positionen kan vara underordnad. Det enskilda valet är därmed präglad av maktstrukturer och normer. För att få en förståelse för hur maktstrukturer upprätthålls och hur skapandet av vad som är avvikande kontra normalt sker måste man se till de överordnade grupperns makt och företräde i att definiera hur världen ska tolkas (Mattsson, 2010:33ff).

3.2 Stereotyper

Pickering (2001:3) gör skillnad på kategorier och stereotyper. Kategorier är nödvändiga för att människan ska kunna förstå och organisera sin omvärld mentalt. Stereotyper har visserligen förmågan att implementera en form av ordning i den sociala världen på samma sätt som kategorier, men med den avgörande skillnaden att stereotyper tjänar syftet att upprätthålla makt- och ordnings strukturer. Stereotyper påverkar även och kanske framförallt hur vi värderar och definierar andra människor. Vissa beteenden, utseenden, tendenser eller benägenheter tas ut ur sin kontext och länkas samman med attribut som går att associera med en särskild grupp eller kategori. Därmed skapas en enhetlig "uniform" till alla människor som är bärare av detta attribut. Till detta så tillkommer även vissa antaganden, exempelvis att vad det innebär att vara en mörkhyad man, samt hur en mörkhyad man förväntas att agera (Pickering, 2001:10). Till följd av detta skapas hierarkiska ordningar i relation till andra stereotyper för att skapa en känsla av kontroll eller säkerhet. Om en social grupp eller kategori tilldelas stereotypa egenskaper som lathet, dumhet, barnslighet eller oärlighet så blir detta inte bara en markör för gruppen i sig, utan detta säger även någonting om vad som i motsats till detta blir eftersträvt, och på så vis skapas även en hierarkisk ordning.

I sin specifika form är stereotyper rent av ensidigt karakteriserade av andra. Stereotyper bottenar i fördomar gentemot "dem", aldrig mot "oss", på grund av att "vårt" agerande eller

“våra” åsikter enbart är respons på bedömningar av “fakta”. Pickering (2010:27f) beskriver skapandet av “den andre” som en process där man genom att namnge och märka individer eller kulturella grupper också förminska dem genom att distansera dem från vad som anses som normalt. Detta är en strategi för att strukturellt exkludera, kontrollera och därmed även skapa en samhörighet inom sin egen kategori (Pickering:49). Samhörigheten och “tillsammansskapet” är en viktig del i skapandet av stereotyper då detta är en kollektiv process som bygger på att bedöma och förstärka sociala myter om Den andre.

3.3 Kön

Inom Europa har kvinnor delvis blivit konstruerade som Den andre i förhållande till mannen; Våra identiteter blir könade under uppväxten och därmed är könet en social produkt, ojämlikhet mellan könen är inte någon form av “naturlig” ordning utan en social produkt som skapas i samspel med andra. Historien har spelat en betydande roll och konsekvenserna av den manliga dominansen över kvinnor har resulterat i att kvinnor har existerat för män, inte för sig själva. Kvinnan har genom historien tilldelats attribut som medfödd underlägsenhet, ett attribut som präglar kvinnor än idag och gör kvinnan till Den Andre i relation till mannen (Pickering, 2001:64ff). Pickering beskriver att det är viktigt att belysa stereotypifiering som jordat i maktförhållanden och att stereotyper är bindande och konstanta (Pickering, 2001:69). Det kan vidare sägas att maktstrukturer är en integrerad del av oss i vår vardag. Ett exempel på detta är hur könsordningen mellan män och kvinnor, där de olika könen förväntas göra olika saker och uppträda på skilda sätt, tenderar att bli naturliga och självklara. Detta bidrar till att strukturen inte ifrågasätts (Mattson, 2010:32).

Hirdman (2003:13f) beskriver att kön är starkt sammankopplat med roll, man pratar exempelvis till vardags om könsroller. Hon menar på att det finns en uppfattning om att det biologiska könet regisserar fram en roll som indirekt härleds till naturen. Det blir en mer eller mindre ofrånkomlig uppdelning mellan könen, där mannen är normen och kvinnan är en form av “tillägg”. Hirdman (2003:27) beskriver även att det finns tre olika så kallade melodier som är återkommande i beskrivningar av kvinnan. Den första kallas för “A- icke a” och innebär att beskriva kvinnan i relation till mannen, som en icke man. Hirdman beskriver detta som en formlöshet och frånvarande skugga. Den andra kallas “A-a”, vilket är att prata om kvinnan som ett tillkortakommande, mindre och svagare än mannen. Den sista kallas för “A-B” och beskriver i särhållandet av kvinna och man som varandras motsatser.

Trots att de tre teoretiska begreppen berör olika områden är de ändå sammanvävda. En förklaring är att makt genomsyrar alla relationer och på så sätt berör det både stereotypifiering samt kön. Antingen är relationen män emellan, kvinnor emellan eller mellan män och kvinnor. Oavsett har alla relationerna på något vis en maktstruktur och utifrån kön konstrueras det manliga och kvinnliga baserat på de olika egenskaper som tillskrivs män och kvinnor. Det i sin tur skapar stereotyper där män och kvinnor är tillskrivna olika attribut baserat på vilket kön de tillhör. Stereotyperna befinner sig i en maktrelation sinsemellan då de manliga kontra kvinnliga attributen värderas olika.

4. Metod och metodmässiga överväganden

Metoden vi valde att använda oss utav i denna studie är kvalitativ då vårt syfte är att tolka hur psykisk ohälsa och personer med psykisk ohälsa framställs i den utvalda kurslitteraturen. Den kvalitativa forskningen har en ontologisk ståndpunkt som är konstruktivistisk. Det innebär att sociala egenskaper inte enbart betraktas som företeelser som existerar utan att de ses som resultatet av samspel mellan individer (Bryman, 2011:340f). En forskares beskrivning av den sociala verkligheten är därmed en konstruktion och den kan därmed inte vara ett slutgiltigt resultat, utan enbart en specifik version av verkligheten. Med andra ord ifrågasätter det konstruktivistiska synsättet påståendet om att kategorier och kulturer är givna enheter (Bryman, 2011:36f). Vi använde det konstruktivistiska perspektivet som en kunskapsteoretisk utgångspunkt och perspektivet har förknippats med originella och spännande tänkare som exempelvis Michael Foucault. Det socialkonstruktivistiska perspektivet menar att den verklighet vi upplever inte enbart är som den ter sig vi första anblick (Wennerberg, 2001:66). En socialkonstruktivist menar att en individs upplevelse av verkligheten är socialt konstruerad samt att den kunskap vi människor besitter bland annat kommer från vårt språk. Vår möjlighet att utvecklas till tänkande individer beror på att språket på förhand strukturerar vår verklighet (Wennerberg, 2001:12).

Den kunskap vi människor har bidrar således till hur vår uppfattning av verkligheten ter sig. Beroende på hur språket används och vilka värde som läggs i ord och uttryck formas en bild av verkligheten vi lever i. Detta visar på språkets makt, oavsett om det uttrycks i tal eller text. I det fall då socialkonstruktivismen används som ett kritiskt perspektiv handlar det om att synliggöra det som ter sig naturligt men som inte är det, då det naturliga egentligen är socialt

påverkat, vilket kan vara svår att urskilja (Wennerberg, 2001:58). Då denna studies syfte är att analysera hur psykisk ohälsa framställs i kurslitteraturen är det konstruktivistiska perspektivet av relevans. Beroende på hur texterna är utformade och tolkas av läsaren skapas och återskapas en "verklighet" beträffande psykisk ohälsa. En kritik man ska ha i åtanke angående det socialkonstruktivistiska perspektivet är frågan om när man ska sluta att dekonstruera det uppenbara. Ytterligare en kritik är tanken på att även de nya tolkningarna som görs av det uppenbara kan vara illusioner och därmed uttryck för sociala konstruktioner. Varför skulle de anses vara naturliga och andra inte? (Wennerberg, 2001:67).

Begreppet kvalitativa metoder har framkommit som en motsats till kvantitativa metoder (Ahrne & Svensson, 2011:10). Den kvalitativa forskningen är vanligtvis mer inriktad på ord än siffror (Bryman, 2011:340). Då det är ord och texters betydelse som studerats i denna uppsats var en kvalitativ metod därmed mest lämpad. En kvalitativ forskning har oftast ett induktivt utgångsläge och är tolkningsinriktad, vilket innebär att vikten ligger på att få en förståelse av den sociala verkligheten baserat på hur individer tolkar den (Bryman, 2011:340f). Inom kvalitativ forskning finns det flertalet olika metoder, exempelvis intervjuer, observationer, fokusgrupper, analys av texter och dokument etc. (Bryman, 2011:344). Denna studie är en analys av texter vilket har skett genom en form av diskursanalys. I en diskursanalys är språk och språkanvändning i centrum och diskurser är studieobjekt. Diskurser är språkliga praktiker, alltså regelbundenheter och regler för hur man talar och kategoriserar (Boréus, 2011:150). Utgångspunkten i vår studie var att använda en kritisk diskursanalys men då vi var intresserade av olika perspektiv av problematiken snarare än diskurser i texterna valde vi istället Håkan Jönsons perspektivanalys. Jönson förklarar dock att hans ansats befinner sig nära det som i vanliga fall definieras som en diskursanalys. Perspektivanalysen kan användas för att identifiera och förstå sociala problem. Det analyschema som Jönson har utvecklat används för att stapla upp problem för att identifiera skilda problemversioner och det som sedan studeras benämns som problemperspektiv. Problemperspektivet avses vara ett förklarande "paket" av resonemang angående exempelvis problemets karaktär, aktörer, orsak och lösningar (Jönson, 2010:25). Perspektivanalysen används även för att diskutera motsägelsefulla samt tysta/frånvarande problemkonstruktioner, visa på vem som är bärare av problemet samt vem som anses kompetent och ansvarig för att lösa problemet (Jönson, 2010:7,9). Jönson förklarar att analyschemat han har utformat kan ses som en mall och en utgångspunkt. Kategorierna i Jönsons utvecklade analyschema är:

Karaktär, orsak, konsekvenser och omfattning, historia och utveckling, lösningar, aktörer och illustrerande komponenter. Syftet att använda just dessa kategorier är för att ramar in problematiken så att den kan förstås ur ett helhetsperspektiv (Jönson, 2010:26f). Utifrån dessa kategorier strukturerar man textens innehåll för att skapa möjlighet att svara på forskningsfrågor och vidare analysera problemperspektivets skilda betydelser. Kategorierna kan enligt Jönson göras om och anpassas efter användarens behov och syfte (Jönson, 2010:26).

De teoretiska begrepp vi valt att utgå från i perspektivanalysen kommer att begränsa studien då vi enbart analyserar utifrån dessa specifika begrepp. Detta innebär att andra områden hamnar i skymundan. Om vi istället använt oss av andra teoretiska begrepp eller teorier hade andra perspektiv uppmärksammats och analysresultatet hade då sett annorlunda ut. Vi är vidare medvetna om att begränsningen även ligger i studien inte är replikerbar, oavsett om andra individer skulle använda samma teoretiska begrepp eller ej. Detta då studien är en subjektiv tolkning av oss som utfört studien.

4.1 Bearbetning av det empiriska materialet

Som nämnt utgick vi från det Jönson (2010:26) benämner som ett utvecklat analyschema, vilket vi sedan var tvungna att reducera då empirin blev för omfattande för studiens ramar. Vi läste texterna var för sig och kodade texterna med hjälp av flikar och understrykningspennor utifrån begreppen: karaktär, orsaker, konsekvenser och omfattning, historia och utveckling, lösningar, aktörer och illustrationer. Vi satt sedan tillsammans, diskuterade och sammanställde empirin vi fått fram i ett word dokument. Detta genom att först stapla upp citaten utifrån analyschemats rubriker under varje enskild boktitel. Sedan slog vi ihop samtliga citat från all litteratur under analyschemats rubriker, fortfarande med boktitlarna kvar för att veta vilken bok citaten tillhörde. Materialet blev mycket omfattande vilket ledde till att vi var tvungna att reducera vissa områden för att anpassa oss till uppsatsens ramar. I reduceringsprocessen valde vi bort historia och utveckling samt omfattning då vi ansåg att de var minst relevanta för uppsatsen syfte och frågeställningar. Vi fick sedan ytterligare skala av en hel del textexempel i empirin för att göra arbetsmaterialet hanterbart. Detta skedde genom att vi valde ut de citat vi ansåg tydligast visa på det vi ville belysa i analysen. I valet av empiri och i analysen av texterna utgick vi från de tre teoretiska begreppen som tidigare presenterats

i teoridelen. Vi har gemensamt diskuterat vad det är vi vill belysa utifrån begreppen och sedan delat upp delarna vi skrivit, dock med en kontinuerlig kommunikation sinsemellan.

4.2 Trovärdighet, generaliserbarhet samt tillförlitlighet

Det är viktigt att forskning anses trovärdig för att bli erkänd inom forskarvärlden, det i sin tur påverkar vidare om samhället och läsaren förlitar sig på forskningen eller inte (Svensson & Ahrne, 2011:26). Inom kvantitativ forskning utgör reliabilitet och validitet viktiga kriterier gällande kvalitén i forskningen. Dock handlar validitet i princip om mätning och det är inte den kvalitativa forskarens främsta intresse. Begreppen sammankopplas därav inom den kvalitativa forskningen utan att grunden av betydelsen i begreppen ändras, dock läggs mindre vikt vid mätning. Vissa författare anser emellertid att kvalitativ forskning ska bedömas och värderas utifrån andra kriterier än vid kvantitativ forskning, de kriterierna är tillförlitlighet och äkthet. Under kategorin tillförlitlighet finns begrepp som trovärdighet, överförbarhet, pålitlighet samt en möjlighet att styrka och konfirmera (Bryman, 2011:351ff). Det andra kriteriet äkthet eller autencitet innebär att återge en rättvis bild av det som studerats (Bryman, 2011:56f). Den kvalitativa samhällsvetenskapen behöver med andra ord skapa trovärdighet och generaliserbarhet på annat vis än den kvantitativa forskningen, vilket kan ske genom olika tillvägagångssätt. Det första är angående forskningstextens transparens, det vill säga att en bra forskning ska kunna kritiserats och diskuteras. Går inte det så anses texten inte avslöja tillräckligt mycket om exempelvis forskningsprocessen, då en kritisk granskning inte kan genomföras. Ett annat sätt som kan göra kvalitativ forskning trovärdig är genom triangulering. Triangulering sker genom att man med hjälp av olika metoder, data, teoretiska perspektiv eller forskare fångar in ett fenomen och på så vis kommer fram till en "korrekt", objektiv eller en sann beskrivning. Ett sista sätt för att öka trovärdigheten är att återkoppla till fältet, det innebär att forskaren återkommer till människorna som studerats för att få deras synpunkter av studien (Svensson & Ahrne, 2011:26ff). För att denna studie ska anses trovärdig har vi strävat efter att skriva en så transparent text som möjligt som förhoppningsvis bidrar till diskussioner och konstruktiv kritik.

Att få fram en objektiv text är i vår mening omöjligt då det är en form av diskursanalys som utförts, vilket i sig innebär att analysen sker genom specifikt utvalda teorier som påverkar resultatet. I texten ovan nämndes generaliserbarheten i studien, vilket innebär möjligheten att

kunna säga något om en större population än den som har studerats. Detta brukar vara en kritik mot den kvalitativa forskningen då det anses vara en svaghet. Kritiken baseras på att det inte finns något färdigt uppställt tillvägagångssätt för att genom statistik visa på att populationen från stickprov är generaliserbar och korrekt (Svensson & Ahrne, 2011:28f). Denna kritik anser vi är relevant i relation till vår forskningsstudie eftersom detta enbart är en återspeglning av vår subjektiva tolkning av texter och ord genom teoretiska perspektiv. Vi är medvetna om att denna studie inte kommer ge ett generaliserbart resultat, vilket heller inte är syftet med studien.

4.3 Förtjänster och begränsningar

Det finns även kritik gentemot diskursanalys som metod. Den form av diskursanalys som Bryman (2011:474) beskriver är så kallad anti-realistisk, det vill säga att man förnekar att det finns en yttre verklighet att förhålla sig till. Forskare och teoretiker som har denna ståndpunkt har kritiserats då de inte belyser att diskurser både konstruerar verkligheten och konstrueras av verkligheten, det vill säga att det finns ett samspel däremellan. Bryman (2011:486) beskriver att diskursanalyser kan anses för generella och lämnar för mycket utrymme till subjektiva bedömningar. Detta kan resultera i att samma empiri kommer att tolkas på olika sätt beroende på vem som utför studien, vilket kan anses som en begränsning. Ur ett annat perspektiv är denna kritik en av diskursanalysens förtjänster då den tillåter en större helhet än t ex samtalsanalyser och den är därmed en mer flexibel metod som belyser fler dimensioner än enbart orden i sig. Diskursanalysen ger även en förklaring av vad som sker och metoden är en meningsskapande process vars syfte är att besvara frågorna: Vem skriver? Hur skrivs det? Varför och när? (Bryman, 2011:485). En förtjänst med perspektivanalys som metod är att den kan bidra till att analysen blir bättre och tydligare samt att den kan tillägna användaren en förmåga att tänka och analysera med större skicklighet. Metoden är utvecklad för att fylla en kunskapslucka inom den samhällsvetenskapliga metodlitteraturen, där det idag delvis saknas konkreta metoder och modeller för hur analyser av sociala problem kan gå till (Jönson, 2010:10). Valet av att använda Jönsons perspektivanalys baserar vi på att komma åt en helhetsbild av problematiken i texterna snarare än diskurser och enskilda ords betydelse. Förtjänsten med perspektivanalys är att den ger en mer omfattande analys än vad en kritisk diskursanalys kan. En begränsning med perspektivanalys är samma som för en diskursanalys gällande subjektiviteten, studien är inte replikerbar och kan heller inte ge en generell sanning.

Analysens schemats fördel är att det skapar en möjlighet att tydliggöra de olika komponenter som finns i texterna genom de olika rubrikernas frågeställningar. Jönson (2010:9) förklarar att hans intresse har varit att studera hur problem konstrueras i olika sammanhang, vilket är just syftet med denna studie. Det utvecklade analysens schemat har som tidigare nämnts reducerats, vilket kan innebära en begränsning då delar av empirin försvunnit och därmed kan även helhetsbilden reduceras.

4.4 Urval

Vår utgångspunkt i urvalsprocessen har varit att hitta material som representerar studiens syfte och frågeställningar. Vi har använt oss av ett målstyrt urval, någonting som är vanligt förekommande inom kvalitativ forskning. Ett sådant urval handlar i huvudsak om att välja ut enheter som har direkt koppling till de forskningsfrågor som har formulerats (Bryman, 2011:350). Vi har valt att granska litteraturen på socionomprogrammet i Lund. Valet är baserat på att vi båda går på programmet och att vi därmed finner just den litteraturen intressant. Hade vi valt att basera studien på en annan socionomutbildning kurslitteratur så hade resultatet förmodligen blivit annorlunda. Eftersom att perspektivanalysens mest tidskrävande del är bearbetning av empiri valde vi att använda oss av lättillgängliga litteraturlistor för att så fort som möjligt få fram vårt material. Konsekvensen av valet är att vi omedvetet kan vara partiska och därmed redan ha en uppfattning av det som granskas. Eftersom att vi har intresserat oss för kurslitteratur så har vårt första steg i urvalsprocessen varit att identifiera under vilka terminer utbildningen berör ämnet psykisk ohälsa. Detta har vi gjort genom att läsa igenom samtliga litteraturlistor för utbildningens alla terminer. Genom att läsa litteraturlistorna har vi kollat på titlar och därigenom valt ut de böcker som vi trott kan ha en koppling till psykisk ohälsa, både generellt och direkt. Därefter har vi varit på biblioteket och läst igenom innehållsförteckningarna i de utvalda böckerna för att undersöka närmare vilka böcker som berör psykisk ohälsa. De böcker vi fann relevanta har vi därefter läst igenom för att undersöka mer specifikt om innehållet går i linje med vad vår studie handlar om, och i så fall i vilka kapitel. Begränsningar med detta kan vara att även om en bok genom titel eller innehållsförteckning till synes inte verkar beröra psykisk ohälsa, så kan dessa begrepp ändå tas upp i relation till någonting annat än vad vi har antagit. Därmed finns det en risk att vi har missat viss kurslitteratur som i själva verket kunde varit användbar i vår studie. Det har dock inte varit tidsmässigt möjligt att läsa igenom samtliga böcker för hela utbildningen, och vi har

därför valt att inrikta oss på de böcker som genom sin innehållsförteckning och/eller titel ger indikationer på en koppling till psykisk ohälsa. Den litteratur som inte berör psykisk ohälsa har valts bort då den inte är relevant för studien. Vi har i denna process bland annat valt bort grundböckerna *Perspektiv på sociala problem* samt *Socialt arbete: en grundbok* som vi inledningsvis gick igenom mer grundligt. Innehållsförteckningarna indikerar inte på ämnet psykisk ohälsa, men då böckerna är grundläggande för utbildningen gick vi ändå igenom dem. Vi ansåg dock att det inte fanns tillräckligt specifik text om psykisk ohälsa i någon av böckerna, och då det inte fanns tid att läsa de mer ingående så valde vi bort dem.

Urvalet resulterade i följande böcker/rapporter:

- *Minipsykiatri* skriven av Jörgen Herlofson (2014) Termin 4, kurs: perspektiv på sociala problem och interventioner.
- *Resiliens* skriven av Anne Inger Helmen Borge (2012) Termin 7, Socialt arbete med familj.
- “Ökat stöd till äldre med psykisk ohälsa” Socialstyrelsen (2013). Termin 7, Socialt arbete med äldre.
- “Se tecken och ge rätt stöd - Vägledning för att uppmärksamma äldre med psykisk ohälsa inom socialtjänst och kommunal hälso- och sjukvård” Socialstyrelsen (2013). Termin 7, Socialt arbete med äldre.
- *Förluster om sorg och livsomställningar* skriven av Barbro Lenéer Axelson (2010) s.282-283. Termin 4, kurs: Kommunikation och handling i socialt arbete

Vi har inledningsvis använt oss av hela materialet när vi har läst och kodat böckerna, men stora delar har senare i processen tagits bort på grund av brist på relevans utifrån frågeställningar och syfte som utformades under analysens gång.

Boken *Resiliens* ingår i den valbara kursen socialt arbete med inriktning på familj på termin 7. Socialstyrelsens rapport samt vägledning tillhör den valbara kursen socialt arbete med äldre på termin 7. Dessa kurser är alltså inte gemensamma för alla studenter, det är enbart de studenter som väljer dessa kurser som kommer i kontakt med ovan nämnd litteratur. Gemensamt för all litteratur är dock att den vänder sig till studenter och arbetsutövande inom exempelvis socialt arbete, vårdverksamheter, skola, kriminalvård, psykiatri.

Då vår empiri består av allmänt publicerad litteratur anser vi att det inte är av relevans att skriva om forskningsetiska överväganden. Vi baserar det på att litteraturen är allmän och därmed öppen för granskning och kritik.

5. Arbetsfördelning

Vi har arbetat med uppsatsen genom Google drive, vilket har gett oss möjlighet att arbeta med uppsatsen tillsammans även då vi inte haft möjlighet att träffas. När vi inte har suttit tillsammans har vi till mestadels jobbat med uppsatsen under samma tidpunkt och kommunicerat genom att skriva kommentarer eller prata via telefon. Dock har vi oftast suttit gemensamt och använt oss av två datorer för att effektivisera arbetet. Vi har i alla studiens delar läst materialet och diskuterat med varandra samt fattat gemensamma beslut i uppsatsen. Vi har valt att dela upp vissa delar gällande skrivandet på grund av tidsbristen, de delar som Amalia har skrivit är problemformulering, kunskapsläge samt urval. De delar som Cindy har skrivit är metod och metodmässiga övervägande samt forskningsetiska övervägande. Det har skett en kontinuerlig kommunikation mellan oss vilket har gjort att vi alltid varit delaktiga i texterna. Resterande delar av uppsatsen har skrivits gemensamt.

6. Resultat och analys

Då vi har använt oss av Jönsons perspektivanalys som metod i vår uppsats faller det sig naturligt att vi även strukturerar vår analys utifrån analyschemats rubriker, vilka är: karaktär, aktörer, orsaker, konsekvenser, lösningar och illustrerande komponenter. Analysen sker genom att varje rubrik analyseras för sig utifrån de teoretiska begrepp vi valt att använda oss utav. Detta sker stegvis genom att vi citerar de textexempel vi funnit i kurslitteraturen som kopplas till syftet med studien.

6.1 Karaktär

Det första området vi belyser är angående det sociala problemets karaktär. De frågor vi har utgått från i denna del är: vad är det för slags problem? Var det är lokaliserat, mikro, meso eller makro nivå? De olika texterna berör det sociala problemet psykisk ohälsa, dock skiljer

sig beskrivningen av vad det innebär. Sättet på hur texterna definierar psykisk ohälsa sker bland annat genom att det ges exempel på olika former av psykisk ohälsa. I boken *Minipsykiatri* (2014:51:57:66:72:92:94:101:108:111:116:120:126:129) skrivs följande exempel: ADHD, tvångssyndrom, depression, bipolaritet, stress och traumarelaterade störningar, utmattningssyndrom, PTSD, ångestsyndrom, social fobi, specifika fobier, paniksyndrom, agorafobi och generaliserat ångestsyndrom. Flertalet av dessa exempel tas upp i rapporten "Se tecken och ge rätt stöd" (2013:17ff), dock tas det även upp: sänkt grundstämning, uppvarvad och överaktiv, oro, hallucinationer, vanföreställningar, akut förvirringstillstånd eller konfusion, beteendemässiga och psykiska symtom vid demenssjukdom, missbruk hos äldre, kognitiva funktionsnedsättningar, mat, sömn och hygien samt självmordstankar och självmordsplaner. Det man kan se som skillnaden i dessa exempel är att problematikens karaktär mer kopplas till ålderdom i den senare texten medan den första texten mer ger en generell bild av vad psykisk ohälsa innebär, oberoende av ålder. I "Ökat stöd till äldre med psykisk ohälsa" (2013:10:11) framkommer enbart ett fåtal exempel på vad psykisk ohälsa innebär: vilka är: depression, ångestsjukdomar, missbruk, trauma tidigare i livet, ADHD, ADD och Aspergers syndrom. Den sista boken *Förluster - Om sorg och livsomställning* (2010:282) är även där exemplen fåtaliga: depression, ångest och självmordstankar.

Diagnoserna angående psykisk ohälsa som står i texterna får en legitimitet att klassas som psykisk ohälsa genom att författarna använder just de exemplen. Som Foucault påvisar finns det en stark integrering mellan makt och kunskap (Foucault, 1980), och här avser det makten som den rådande diskursordningen har i avgörandet av vilken kunskap det är socionomstudenter tar del av. Framställningarna påverkar den kunskapsbild studenterna tar med sig ut i arbetslivet gällande psykisk ohälsa.

I boken *Minipsykiatri* noterar vi att det i huvudsak finns två olika sätt att beskriva olika former av psykisk ohälsa. Det ena är med fokus på biologiska förklaringar som exempelvis psykisk ohälsa i form av stress och trauma:

Sett ur ett biologiskt perspektiv handlar stressproblematiken i grund och botten om grundläggande mekanismer som rör villkoren för vår fysiska överlevnad som art. Människan måste, precis som andra däggdjur, kunna hantera fysiska hotsituationer på ett funktionellt sätt... De här kallas enkelt uttryckt för kamp- eller flyktsystem... I

praktiken innebär det att en stressfylld livsföring får en betydande inverkan på organismen (Herlofson, 2014:92f).

I detta exempel beskrivs människan i relation till andra däggdjur, samt som en organism med biologiska processer som förklarar tillståndet. Beskrivningar av de fysiska processerna återfinns även i definitionen av paniksyndrom:

Det kan också finnas kroppsliga förklaringar, som till exempel överproduktion av sköldkörtelhormon(Herlofson, 2014:120).

Det andra sättet att beskriva en diagnos är genom att beskriva känslor, tankar, reaktioner från omgivningen samt hur personen uppför sig, detta visar sig tydligt i exempel i diagnosen social fobi:

Den avvaktande hållningen hos personer med social fobi uppfattas i lindrigare fall som en form av blyghet. Särskilt tydligt visar det sig när andra riktar uppmärksamheten mot personen. Många människor med social fobi känner det som att de alldeles tappar fokus när andra vänder sig till dem och till exempel ställer en fråga. Det blir tomt i huvudet, i synnerhet om frågan innebär att man måste tänk till lite extra(Herlofson, 2014:112).

I detta exempel beskrivs en avvaktande hållning, samt hur andra människor uppfattar en person med social fobi. Känslan som personen har är avgörande och spelar en central roll i beskrivningen av diagnosen. Liknande beskrivning av känslor återfinns i definitionen av generaliserat ångestsyndrom:

En del människor oroar sig aldrig för saker och ting. Men det finns andra som är mer benägna att oroa sig för att problem ska uppstå, att en olycka ska inträffa eller att något ska gå allvarligt på tok. När en sådan benägenhet att oroa sig dominerar personens hela vakna tid, kan man tala om ett generaliserat ångestsyndrom... Tänkandet präglas av en upptagenhet av oräkneliga möjligheter till att något kan gå fel... Självförtroende och självkänsla är det inte heller så bra ställt med(Herlofson, 2014:129ff).

Vi noterar detta som en tydlig skiljelinje i hur *Minipsykiatri* beskriver de olika diagnoserna inom psykisk ohälsa. Viss psykisk ohälsa beskrivs rent konkret genom processer som händer i kroppen, vilka ämnen som frigörs, hur och vilka funktioner eller system som aktiveras, medan

andra diagnoser beskrivs mer utifrån hur individen känner sig, mår, självkänsla eller hur personen uppfattas av omgivningen. Sättet den psykiska ohälsan beskrivs på väcker tankar kring legitimitet och tilltro. I Mattsson (2010:28f) beskrivs Foucaults teori om att språket är centralt för hur vi uppfattar och skapar världen. Språket beskriver inte bara världen, språket skapar också talordningar och sanningsregimer. En sanningsregim är ett uttryck för en diskurs och definierar vår förståelse för ett visst fenomen. Utifrån detta menar vi att det språk som används för att beskriva psykisk ohälsa har betydelse för hur vi betraktar det. Exempelvis genom att beskriva de biologiska processerna i kroppen så kan det tänkas att bilden av sjukdom förstärks, medan den psykiska ohälsa som beskrivs i form av känslor, mående och andras uppfattningar kan tendera att bli mer en "upplevelse" än ett sjukdomstillstånd. Detta språkbruk kan med hjälp av Foucault ses som ramar för hur vi förstår olika uttryck av psykisk ohälsa.

I boken *Resiliens* finns inte en tydlig beskrivning av det som karaktäriserar de olika formerna av psykisk ohälsa, utan diagnoserna nämns men har ingen ingående förklaring till vad det innebär. Exempelvis skrivs det:

Psykisk sjukdom är en familjeangelägenhet. När en medlem har psykiska hälsoproblem så påverkar det de andra (Helmen Borge, 2012:41).

Detta citat visar på hur problematiken är individuell men kopplas till flera individer samtidigt. Alltså hamnar det både på en micro- samt mesonivå. Problematiken lokaliseras som ett socialt problem inom familjen och därmed har familjen ett ansvar och det isoleras inom familjen. Hade det istället skrivits att problemet är ett samhällsproblem hade det ansvaret hamnat på ett makronivå och då hade ansvaret istället varit staten och samhället.

Det finns två huvudsakliga grupper av psykiska beteendestörningar hos barn. Dessa grupper har fått olika benämningar genom åren. Vissa har kallat dem "inåtvända" (internaliserande) problem och "utagerande" (externaliserande) problem, medan andra har använt benämningarna "hämmade" respektive "aggressiva" barn eller "överkontrollerade" respektive "underkontrollerade" barn". I dag är etiketterna *beteendeproblem* och *känslomässiga (emotionella) problem* allmänt accepterade. (Helmen Borge, 2012:50)

Detta citat visar på hur man definierar och kategoriserar barn med psykiska beteendestörningar samt tilldelar de attributen exempelvis inåtvända eller utåtagerande. Detta skapar en kategori bestående av barn med psykiska beteendestörningar. De som omfattas i kategorin blir därav barn med ett så kallat avvikande beteende i jämförelse med "normala" barns beteende. Genom de beskrivningar och attribut som kopplas till barn med beteendeproblem, exempelvis som aggressiva eller inåtvända, så tillskrivs de stereotypa egenskaper. Om ett barn exempelvis är aggressivt så kan det dras en parallell till att barnet har beteendestörningar. Det vill säga om ett barn agerar på ett visst sätt som överensstämmer med beskrivningen av beteendestörningar så kan hen placeras i en kategori av barn med känslomässiga problem. Därmed blir attributet aggressivitet kopplat till beteendeproblem, vilket skapar en stereotyp av hur barn med psykiska beteendeproblem är. Pickering (2014:5) menar att om en social grupp eller kategori stereotypifieras med specifika egenskaper är detta inte bara en markör för gruppen i sig utan det skapar även en bild av vilka egenskaper som är eftersträvansvärda, alltså motsatsen till de givna exemplen. Genom att använda uttrycken skapas en bild av ett socialt oaccepterat beteende hos barn, där beteende beskrivs onormalt för hur ett barn bör bete sig.

6.2 Aktörer

I denna del utgår vi från frågorna: Vilka är problemets huvudsakliga aktörer? Förekommer utpekanden av offer/stackare, skurkar eller räddare/hjältar?

Först och främst så vänder sig böckerna och rapporterna till blivande yrkesverksamma socionomer, pedagoger, psykologer, studenter, anställda inom Försäkringskassan, arbetsförmedlingen, kriminalvården, skola och andra professionella inom bland annat hälsovård och socialtjänst. Det är därmed inledningsvis värt att nämna att gemensamt för samtliga böcker/rapporter är att språkbruket ofta skapar ett vi - och dem. De professionella och yrkesverksamma benämns ofta som "vi", och "dem" gestaltas av barn, familjer, föräldrar, ungdomar, anhöriga, gamla, män, och kvinnor. De med psykisk ohälsa beskrivs ofta som offer för den psykiska ohälsan, ett tydligt exempel på detta är hur barn beskrivs riskera utveckla psykisk ohälsa på grund av övergrepp:

Var tionde barn hade utsatts för övergrepp. Det fanns ett starkt samband mellan övergrepp under barndomen och psykiatriska problem i ungdomsåren och i vuxenlivet. Några av offren hade blivit deprimerade, ängsliga, missbrukade alkohol och/eller narkotika och led av symtom på posttraumatiskt stressyndrom (Helmen Borge, 2012:193).

Genom att beskriva att ett barn utsätts för övergreppen så skapas tydliga indikationer på att barnet är en passiv mottagare av någonting bortom dess egen makt. Det finns en underförståelse för att de som utfört övergreppen är skurkar även om det inte skrivs ordagrant. Denna rollfördelning offer/skurk blir tydlig då barnet till och med benämns som offer. Detta är intressant då det annars råder en viss tvetydlighet kring barns roll i relation till psykisk ohälsa i kurslitteraturen. Följande två citat illustrerar denna tvetydlighet där barn benämns som offer, hjältar och skurkar i relation till sin psykiska hälsa:

Hur kan vi hjälpa?

Litteraturen om resiliens försöker besvara två viktiga frågor:

- Hur kan vi hjälpa riskbarn tidigare och på ett bättre sätt så att de får ett tillfredsställande livsförlopp?
- Hur kan vi få insikt i hur barn generellt utvecklar psykisk motståndskraft mot påfrestningar som hotar deras psykiska hälsa?

Dessa två frågor handlar om att förebygga psykiska besvär och sjukdomar hos barn... (Helmen Borge, 2012:32).

Barn är beslutsfattare - de gör sina val och har möjlighet att bemästra och uppnå självförtroende i många situationer. De kan också bli hjälplösa och modlösa, och kan komma att uppfattas som hopplösa både av andra och av sig själva. Genom att göra dom bättre i stånd att tackla motgångar kan vi förhindra många av dem från att åsamka sig permanenta problem (Helmen Borge, 2012:33).

Järvinen (2002:258) beskriver Foucaults begrepp Pastoral makt, som ett slags positivt maktutövande vars avsikt är att kontrollera/hjälpa befolkningen och individen. Pastoral makten i det moderna samhället handlar om "det goda livet" och att fostra befolkningen in i detta. Pastoral makt sammankopplas med sanningsregimer som fastställer vilka yrkesgrupper som anses vara experter på särskilda välfärdsområden. I denna relation definieras klienter som hjälpbehövande och de professionella som hjälpare, och detta blir intressant angående barnets

roll i relation till den psykiska ohälsan i citaten ovan. I det första citatet beskrivs att barn kan utveckla psykisk motståndskraft mot påfrestningar som hotar deras psykiska hälsa, och i andra citatet benämns barn som beslutsfattare som har möjlighet att bemästra och uppnå självförtroende. Detta visar på att barn inte är passiva i relation till sin omgivning, utan att de i vissa barn finns en inneboende motståndskraft trots motgångar och risker som gör barnet till sin egen hjälte. Det andra citatet beskriver att barn kan åsamka sig själva permanenta problem, vilket kan tolkas som att barn till viss del bär ansvar för sin egen situation, och därmed blir skurkar. I relation till detta så finns det också ett "vi", som vi antar är de professionella, som beskrivs kunna förhindra att barn åsamkar sig permanenta problem. De professionella har ansvar att förebygga psykiska besvär och sjukdomar hos barn, och är viktiga aktörer för att hjälpa barn att tackla motgångar bättre. Detta tyder på, precis som Järvinen (2002:258) beskriver, att det finns sanningsregimer som fastställer vissa roller i mötet mellan klient och hjälpare. Trots att barnet i vår analys gestaltar offer, hjälte och skurk, så finns en överordnad roll som hjälte inneboende i den professionelle som hjälpare. Barnet tillskrivs förvisso egenskaper som förmågan att själv fatta beslut, men den professionella är i slutänden ansvarig för att förvalta detta. Denna tvetydighet är kanske mest intressant på grund av att andra specifika grupper inte beskrivs som aktörer på samma vis som barn i kurslitteraturen, exempelvis äldre illustreras i stort sett enbart som offer:

Äldre personer med psykisk ohälsa har ofta sammansatta och komplexa behov som kräver både somatiska och psykiatriska insatser. Socialstyrelsen bedömer att äldre personer med psykisk ohälsa inte alltid har tillgång till god och säker vård eftersom professionen ofta har för lite kunskap om gruppen och vilka metoder och är effektiva...(Socialstyrelsen 2013:17).

Många äldre lider av psykisk ohälsa... En förutsättning för god vård och omsorg för äldre personer med psykisk ohälsa är att personalen inom socialtjänsten och den kommunala hälso- och sjukvården har kompetens för att upptäcka tecken på psykisk ohälsa hos dessa personer och att ge dem rätt stöd i det dagliga livet... Många äldre personer behöver hjälp och stöd för att kompensera konsekvenserna av en psykisk ohälsa...(Socialstyrelsen 2013:7).

Dessa två citat illustrerar att äldre har komplexa behov som kräver insatser. Genom att beskriva att äldre lider, är i behov av rätt stöd i det dagliga livet samt behöver stöd för att kompensera konsekvenserna av en psykisk ohälsa så skapas en passivitet vilket gör att de

äldre kan ses som offer. Texten beskriver också att vården ofta brister på grund av att professionen har för lite kunskap, professionen förväntas alltså ha mer kunskap. Det ligger därmed ett stort ansvar på professionen som i detta fall blir en skurk på grund av att den inte är den hjälte som den borde vara.

Den psykisk ohälsa som inte kopplas specifikt till barn eller äldre beskriver en allmän bild av människor med psykisk ohälsa, vilka benämns som "klienter". Texterna binder därmed inte ohälsans till en viss samhällskategori. Här beskrivs en rollfördelning mellan aktörerna som återigen bekräftar Järvinens (2002:258) beskrivning av Foucaults pastoralmakt, där hjälparens roll innehåller en annan makt och handlingsutrymme än vad klienten har:

Gränsen till sjukdom passeras alltså i praktiken när yrkespersonen anser att så har skett. Klienten kan naturligtvis också ha synpunkter som påverkar yrkespersonens bedömning(Herlofson 2014:23).

En person med misstänkt depression ska remitteras till psykiater för bedömning och rele-vant behandling(Lennéer-Axelson, Barbro 2010:283).

Detta ger en indikation på att det är de professionella som har ansvar för att hjälpa och förebygga besvär och sjukdomar för klienten. Det första citatet visar på att klienten förvisso kan påverka beslutet men att den huvudsakliga makten ligger hos yrkespersonen. En samlad beskrivning är att yrkesverksamma bär ansvar när det kommer till att hjälpa, förebygga och lösa problematiken. På så vis tilldelas den professionella en roll som hjälte/räddare. Det finns även en underliggande ton om den professionella som eventuell skurk, om detta ansvar inte tas. Rollen som skurk läggs dock sällan på den enskilda yrkesverksamma utan snarare på ett strukturellt plan i form av exempelvis "professionen" eller "personalen inom...". Swärd & Starrin (2006:248) beskriver olika maktbegrepp som verkar på olika plan, bland annat det *intentionella* maktbegreppet som innebär att makten knyts till handlande aktörer och deras intentioner. De menar att individer, grupper, organisationer och kollektiv utövar makt. När makt definieras brukar själva handlingen betonas, det vill säga tillgången till maktresurserna. Det kan exempelvis vara möjligheten att få igenom sin vilja i en social relation även om motparten eller mottagaren är ovillig. Denna form av makt blir viktig, om inte avgörande, när det kommer till frågor om ansvarsfördelning och skuld. Detta genomsyrar all litteratur och blir också viktigt i alla delar av analysen. Ansvar handlar inte bara om att bena ut vem som

ska göra vad, utan det bottnar också i frågor om makt. Vem har möjlighet att göra någonting? Vem blir påverkad? Vem har handlingskraft och vem är passiv i processen? Maktbegreppet är intressant i relation till aktörer då ansvar även handlar om makt. Att kunna agera är att ha makt, att däremot beskrivas som passiv för sin situation innebär en maktlöshet och en form av handlingsförlamning. Foucault (1980:189) beskriver att makt är ett inslag i alla relationer, men att det blir särskilt påtagligt när det gäller olika hjälpformer. Swärd & Starrin (2006:249) beskriver att makt kan ha både positiva och negativa effekter men att makten i sig inte behöver vara varken positiv eller negativ. De menar att makt inte bara är ett redskap som exempelvis en socialarbetare kan ta till i vissa krävande situationer, utan makten är även en förutsättning för hjälparbete. Detta blir tydligt i klagörandet av roller i form av hjälpare och offer som ovanstående citat visar. Genom att använda ord som exempelvis offer, vilket har en inneboende negativ laddning, kan detta bidra till skapandet av maktrelationer som negativa, där den professionella är överordnad med handlingsutrymme och klienten blir underordnad och handlingsförlamad.

6.3 Orsak

Ett annat område vi har utgått från är problematikens orsaker. De frågeställningar vi här har använt oss av är: Vilka orsaker anges till problematiken? Kopplas psykisk ohälsa till individens miljö eller arv? Vår empiri har gett oss skiftande svar beroende på vilken av texterna vi läst. Då texterna är skrivna utifrån olika inriktningar, exempelvis barndom eller ålderdom, ligger fokusen på olika perspektiv av psykisk ohälsa. Den text som exempelvis berör ålderdom skriver inget om barndom, och vice versa. Detta bidrar till att orsaker som anges till hur psykiska ohälsa uppstår varierar. Boken *Resiliens* som är inriktad på barndom kopplar orsaker till psykisk ohälsa med exempelvis uppväxtmiljö och familjeförhållanden i samhället. Orsaken kopplas dock inte direkt till psykisk ohälsa utan snarare till vilka omständigheter som gör att barn kan eller inte kan utveckla en resiliens, det vill säga motståndskraft, mot psykiska problem. Barn som ligger inom riskzonen för att inte ha möjlighet till en sund utveckling definieras som riskbarn av Helmen Borge. Helmen Borge tar upp psykosociala risker inom tre områden: individuell, familj och samhällslig. Ett exempel på en individuell risk är:

... biologiska medfödda problem, förvärvande problem på grund av komplikationer vid förlossningen och utveckling av allvarliga anpassningsproblem. Individuell risk kan också vara knuten till barnets status. Med detta menar vi status som tvångsomhändertaget barn, flykting, invandrare eller offer för övergrepp. Individuell risk är dessutom förknippad med barns temperament eller personlighet, till exempel när extrem blygsel orsakar social isolering och därmed ökar risken att utveckla psykiska problem... (Helmen Borge, 2012:70f).

Här kopplas risken för psykisk ohälsa till individen själv. Dock läggs inte ansvaret för utvecklingen enbart hos den egna individen utan det kan även vara yttre händelser som innebär risk för den psykiska hälsan. I det första exemplet beskrivs orsaken som oföränderlig, där problemen är medfödda och därmed bestående. I det andra exemplet är det att barnet, baserat på sin status, drabbas av en yttre omständighet som kan öka risken. I det tredje exemplet läggs ansvaret för utvecklingen av psykisk ohälsa hos barnet själv då det är barnets egna agerande, genom exempelvis blyghet, som gör att risken ökar. Sättet på hur orsakerna är beskrivna, gällande alla tre psykosociala risker, skapar sanningsregimer där beskrivningen uppnår en så kallad sanningsstatus. Dessa beskrivningar och tolkningar anses därmed som giltiga orsaker till risk för utveckling av psykisk ohälsa (Svärd & Starrin, 2006:253).

Vidare är exempel på familjebaserade risker som kan bidra till en låg resiliens:

Familjebaserad risk är knuten till de vuxna och deras föräldraroller. Exempel på denna typ av risk är

- mentala eller somatiska hälsoproblem;
- alkoholmissbruk;
- disharmoniska äktenskap;
- allvarliga och ofta förekommande gräl;
- bristande förmåga att fostra och sätta gränser för barnen;
- omsorgsbrist och misshandel (Helmen Borge 2012:72).

Här visas på att fem av sex riskfaktorer kopplas till föräldrarnas påverkan på barnens möjlighet till en god hälsa. Sett utifrån Franzéns begrepp maktrelationer, där makt finns i och verkar genom alla relationer (Svärd & Starrin, 2006:248), blir det en tydlig maktrelation mellan förälder och barn där föräldrar är överordnade och barn underordnade. Barn blir på så sätt obenäpna att påverka sin egen hälsa, det hamnar helt utanför barnets egen kontroll. Genom den makt föräldrarna besitter i relation till barnet vilar ansvaret på deras axlar

gällande barnets hälsa. Swärd och Starrin (2006:248) skriver vidare angående begreppet strukturell makt, vilket är samhällets olika strukturerade förhållanden. Förhållandena avgör vilka positioner individer kan ha och därmed hur maktfördelningen ter sig mellan individerna. Med bakgrund av detta kan man se till en familjs maktstruktur och förhållande sinsemellan, där det oftast är föräldrarna som bestämmer över barnen. Makten som föräldrarna har behöver dock inte tolkas som något negativt, den kan i själva verket vara positiv beroende på hur den används. Det som är avgörande är maktens effekt, som kan vara antingen positiv eller negativ (Swärd & Starrin, 2006:248). Alltså behöver inte maktrelationen mellan förälder och barn i sig vara negativ och bidra till låg resiliens och ökad risk för psykisk ohälsa. En riskfaktor är dock om föräldern missbrukar sin makt, genom exempelvis misshandel eller omsorgsbrist, som det är ofördelaktigt för barnet och dess hälsa.

Det sista området är gällande de samhälleliga riskerna:

Katastrofer utgör en samhällelig risk som ofta delas in i människovållade och naturvållade katastrofer. Exempel på av människan orsakade katastrofer, där man har försökt analysera resiliensprocesser, är terrorangrepp, skottlossningar och olyckor med utsläpp från kärnkraftverk. Naturvållade katastrofer är bland annat översvämningar, jordskred, skogsbränder, jordbävningar och vulkanutbrott. Resilient beteende vid katastrofer ger viktig kunskap om normal funktion under onormala förhållanden (Helmen Borge, 2012:73).

Den sista riskfaktorn till att utveckla psykisk ohälsa är således kopplad till katastrofer eller samhällskriser, alltså något utanför individens egen makt. Orsaken till risk att utveckla psykisk ohälsa placeras därmed på tre nivåer: mikro, meso och makro. Orsakerna behöver dock inte vara avskilda från varandra utan de kan verka samtidigt.

I Herlofsons (2014) text är orsakerna till psykisk ohälsa successivt förklarade i de olika kapitlen genom de olika diagnoserna inom psykisk ohälsa. Orsakerna till den psykiska ohälsan skiljer sig åt beroende på vilken diagnos individen har. Exempel på förklaringar är: "Diagnoskategorin ADHD är emellertid heterogen såtillvida att de beteendeproblem som är typiska för störningen inte har någon enkel orsaksbakgrund... huruvida ADHD är en neuropsykiatrisk störning... eller om det rör sig om en familjeproblematik" (s:52), "Förekomsten av depression har tydligt samband med livsomständigheterna... Depression har alltid en komplex orsaksbakgrund, där så-väl genetiska faktorer, sårbarhetsfaktorer från

uppväxtåren som aktuella belastningar och påfrestningar finns med som viktiga komponenter” (s:65;67), “I praktiken innebär det att en stressfylld livsföring får en betydande inverkan på organismen... Värt att notera är att det kan vara mycket svårt att be-döma vad som leder till stressreaktioner hos den enskilda individen” (s:93), “Posttraumatiskt stressyndrom (PTSD), representerar en stressorsakad ohälsa av annat slag. Här anses grundorsaken vara att personen utsatts för eller bevittnat livshotande situationer...” (s:94), “Paniksyndrom... Det kan också finnas kroppsliga förklaringar, som till exempel överproduktion av sköldkörtelhormon” (s:120).

Som det olika exemplen visar på finns det flertalet orsaker till varför en person utvecklar psykisk ohälsa. Vissa av förklaringarna är mer kliniskt inriktade medan andra är kopplade till livsomständigheter och förklaras genom beskrivningar av hur personen i fråga mår eller beter sig. Genom att använda kliniska uttryck, som exempelvis hormoner eller neuropsykiatrisk störning, kan den psykiska ohälsan antas mer legitim och accepterad än i det fall den förklaras utifrån en persons livssituation. Om ADHD beskrivs som en neuropsykiatrisk störning kan det påverka både synen på den psykiska ohälsan samt vilken behandlingsform som kan anses passa bäst. Om problematiken däremot beskrivs utifrån familjen kan andra behandlingsformer anses mer lämpade. Individer med ADHD kan också anses ha mer ansvar över sin problematik än i det fall den baseras på kroppsliga orsaker. Skillnaden kan bli att antingen är individen drabbad av psykisk ohälsa, ett offer för sina omständigheter, eller är det individen och familjen själv som bidragit till att den psykiska ohälsan uppstått. Förklaringar som ges angående den psykiska ohälsan tillskriver en person, med exempelvis depression, vissa attribut som är typiska för individen. En deprimerad person kan förklaras genom: “Nedstämdhet och dyster sinnesstämning... ett minskat känslomässigt engagemang som många beskriver som tomhet, likgiltighet eller apati... allmän kraftlöshet...” (Minipsykiatri, 2014:65f). Genom de nämnda attributen tillskrivs deprimerade individer vissa egenskaper och känslotillstånd. Framställningen blir därav att en deprimerad individ till mestadels har en apatisk förhållning till livet och en dyster tillvaro. Samtidigt som beskrivning ger en förklaring till vad problematiken innebär så skapar den stereotypa förväntningar som kanske inte alltid är till fördel för personer med problematiken. Som Pickering (2014:10) förklarar så påverkar stereotyper hur vi definierar och värderar andra människor. Det skapas vissa antaganden och förväntningar till hur en viss person ska agera. Om en person exempelvis är nedstämd och orkeslös kan detta förknippas med att personen är deprimerad, då nedstämdhet är ett av symtomen vid depressionsproblematik. Likaså kan en person som har depression

missstros om denna är glad eller upprymd då den förväntas vara i ett kroniskt tillstånd av apati eller nedstämdhet. Individer med psykisk ohälsa värderas på så sätt utifrån de rådande diskurser som är allmänt accepterad i ett samhälle angående personer med psykisk ohälsa. De förklaringarna till problematiken som skrivits i texterna kopplar antingen psykisk ohälsa till miljön som individer är uppväxta i eller till individens genetiska arv.

Att det finns olika beskrivningar till de olika diagnoserna av psykisk ohälsa är något vi har uppmärksammat vid läsningen och även ställt oss frågan: hur kommer det sig att vissa diagnoser förklaras utifrån ett medicinskt perspektiv medans andra enbart kopplas till miljö? Detta trots att de som kopplas till miljö likväl kan förklaras medicinskt. Exempel på detta är depression som till mestadels i texterna förklaras utifrån livsomständigheter. Depression kan likväl förklaras genom biologiska reaktioner i kroppen vid livshändelser eller att en person kan ha brist på ett specifikt hormon som ökar risken för depression. Framställningen av depression i texterna gör att det enbart ges en miljöinriktad förklaring som utesluter den medicinska aspekten. Angående äldre med psykisk ohälsa skrivs det:

Det finns många orsaker till psykisk ohälsa bland äldre och problemet behöver därför beaktas ur flera perspektiv. En rad faktorer påverkar, som biologiska förändringar i hjärnan och kroppslig sjukdom. Även psykosociala faktorer som låg fysisk aktivitet, ensamhet, bristfällig kost, missbruk samt bieffekter av läkemedelsbehandling påverkar (Socialstyrelsen, 2013:10).

Citatet visar på en mer generell bild av orsakerna till psykisk ohälsa. Dock är texten inriktad på äldre och belyser därmed bidragande faktorer i åldrandet gällande psykisk ohälsa. Citatet belyser både den biologiska processen vid åldrandet samt miljöns påverkan på äldres psykiska hälsa, dock mer som en konsekvens av åldrandet än allmänt.

6.4 Konsekvenser

I denna del har vi fokuserat på frågan: Hur beskrivs följderna och konsekvenserna av psykisk ohälsa i texterna?

I *Minipsykiatri* beskrivs konsekvenserna av psykisk ohälsa som allvarliga, det kan utvecklas till fysisk ohälsa eller rent av självmord:

De olika formerna av depression har det gemensamt att de är förenade med ökad självmordsrisk, vilket naturligtvis är den allvarligaste komplikationen. Särskilt hög är självmordsrisken vid bipolär sjukdom...(Herlofson, 2014:67).

Det finns egentligen en hel del som talar för att långvariga stressande livsomständigheter spelar en roll vid i stort sett alla former av ohälsa, inte bara genom att de bidrar till uppkomsten av ohälsan, utan också genom att de förvärrar sjukdomsprocessen och försvårar läkning och återhämtning. Det står till exempel numera klart att långvarig stress har en negativ inverkan på immunsystemen. Det finns också tydliga kopplingar mellan stress och det som kallas metabolt syndrom. Här rör det sig om en påverkan på ämnesomsättningen som ökar risken för diabetes, övervikt och även depression(Herlofson, 2014:93).

Även *Förluster om sorg och livsomställningar* beskriver att psykisk ohälsa i form av depression kan leda till fysisk ohälsa:

Depression är en stressrelaterad sjukdom, som innebär en ökad risk för annan ohälsa, såsom hjärt- och kärlbesvär, diabetes med mera...(Lenéer Axelson, 2010:283).

Gemensamt för dessa citat är att de alla beskriver att det är individen som har psykisk ohälsa, och därmed beskrivs följderna på mikronivå. Hur litteraturen beskriver vilka konsekvenser det kan bli av psykisk ohälsa beskriver också någonting om hur problemet betraktas, hur allvarligt och omfattande det är. Om konsekvenserna drabbar individen så kan därmed även ansvaret indirekt förläggas på individen. Matsson (2012:32f) beskriver att Foucault menade att språket har betydelse för hur vi uppfattar och tolka det som vi upplever. Vidare menar Foucault att hur vi tolkar världen i ord är tvingande för vår förståelse av den, det vi inte har språk för kan vi helt enkelt inte förstå. Utifrån Foucaults teori om språkets makt i skapandet av vår sociala värld så kan detta tolkas som att olika problem tillskrivs olika allvarlighetsgrad genom hur vi talar och skriver om dem. Genom att kurslitteraturen inte beskriver konsekvenserna av psykisk ohälsa i ett större perspektiv, exempelvis i form av hur samhället drabbas, ekonomiska konsekvenser eller belastning på sjukvård, närstående eller socialtjänsten, så påverkar detta synen på problematikens allvarlighetsgrad. Vi menar att detta kan skapa en brist på engagemang på fler nivåer, vilket kan påverka hur socionomstudenter legitimerar och hierarkiskt ordnar olika sociala problem.

6.5 Lösningar

Vi har i denna del utgått från frågorna: Vilka förslag ges som lösningar angående psykisk ohälsa och vem anses vara ansvarig för att lösa problematiken?

I texterna ges olika förslag på lösningar angående psykisk ohälsa. Förslagen varierar både beroende på individernas ålder samt beroende på vilken form av problematik det rör sig om. Även vem som anses ha ansvar för att lösa problematiken varierar i texterna. Lösningar kopplas till individen, familjen eller till samhället. I *Resiliens* beskrivs evidensbaserade behandlingsmetoder som lösningar gällande psykisk ohälsa, men även mer generella förslag tas upp. Ett exempel är:

En målsättning är att göra alla barn bättre rustade att möta risker i livet. Vi vill att de ska uppleva känslomässigt stöd, social stabilitet och god stimulan. Först och främst måste det genomföras nödvändiga åtgärder för barn som behöver särskild hjälp. Utdelningen av vår terapeutiska insats för svårt ställda barn har hitintills varit begränsad, även om mycket bra har uppnåtts genom professionsöver-gripande samarbete. Psykologer, läkare, socionomer, sjuksköterskor, vård-personal och många andra yrkesgrupper har alla bidragit till att hjälpa riskbarn i Norge och andra länder (Helmen Borge, 2012:32f).

I den första delen av citatet finns ingen direkt koppling till lösningar på psykisk ohälsa i sig utan snarare ett förebyggande tankesätt om hur resiliens ska utvecklas och fungerar som en skyddsfaktor. Genom att barnen blir rustade inför livets utmaningar kommer de bättre kunna hantera sin livssituation, detta blir därmed en form av lösning. Det skrivs dock inte tydligt ut hur barnen ska utveckla denna rustning mer än att olika faktorer, exempelvis känslomässigt stöd, kan vara en positivt bidragande faktor. Sedan skrivs det om hur de terapeutiska insatserna varit begränsade men mycket bra, vilket visar på att lösningen på problemet då finns i samtal mellan en professionell och klient. Förslag beskrivs till sist inom vilka yrkesområden personer med psykisk ohälsa kan förvänta sig få hjälp, dock inte hur det ska ske. De olika förslagen i citatet har gemensamt att lösningen på barns förmåga att utveckla resiliens ligger utanför barnet självt, lösningen kommer utifrån. Detta visar på maktrelationen som Swärd och Starrin (2006:249) förklarar angående den professionella och klienten, där den förstnämnda personen har kunskap och därmed makt vilket gör klienten underställd denna. Det kan tolkas som att det är den professionellas kunskap som är lösningen angående psykisk

ohälsa r: "Hjälppersonal genomför åtgärder i skolan... Också skolpsykologen, socialtjänsten och barnvårdscentralen följer upp barnen, och kanske talar de tillräckligt ofta med riskbarnen så att de börjar tro på sig själva..." (Resiliens, 2012:58) och "Barnet remitteras till utredning och terapi." (Resiliens, 2012:46). Detta är bara några exempel på de lösningar som föreslås i texten. Vidare skrivs det mer tydliga förslag till lösningar genom behandlingsmetoder angående exempelvis depression, bipolaritet, social fobi och PTSD:

Någon enkel formel för behandling finns därför inte, men en välgrundad rekommendation är att både ett biologiskt/medicinskt perspektiv och ett psyko-socialt perspektiv alltid måste finnas med. Farmakologisk behandling med antidepressiv medicin är vanligt och allmänt sett välmotiverat om den diagnos-tiska bedömningen är grundligt genomförd(Herlofson, 2014:67).

En person med misstänkt depression ska remitteras till psykiatriker för bedömning och relevant behandling(Lennéer-Axelsson, Barbro 2010:283).

Kognitiv beteendearterad terapi (KBT) är ett bra för-stahandsalternativ... Det förekommer ofta att man kombinerar samtals-behandlingen med farmakologisk behandling. Moderna antidepressiva mediciner (SSRI-preparat) är verksamma också vid social fobi(Herlofson, 2014:113f).

Behandlingen är huvudsakligen psykologisk och/eller farmakologisk. Traumafokuserade psykoterapier har utvecklats under senare år. Kognitiv beteendearterad terapi (KBT), med särskild tonvikt på emotionell bearbetning, är en dokumenterat verksam behandling.... Farmakologisk behandling är vanlig och följer de gängse principerna för behandling av ångest- och depres-sionstillstånd(Herlofson, 2014:104f).

De olika citaten beskriver olika behandlingsformer angående psykisk ohälsa. Det finns huvudsakligen två typer av behandlingsformer, vilka är psykologisk eller farmakologisk behandling. Dessa behöver inte vara antingen eller utan kan kombineras med varandra i behandlingen. Genom samtal kan ansvaret anses vara hos individen och den professionella medan farmakologisk behandling mest är den professionellas ansvar. Därmed ligger ansvaret för lösningar hos båda parterna. I rapporterna är fokuset snarare på samhällets ansvar att lösa problemet:

Särskilda statliga satsningar behöver göras för att stimulera utbildnings-insatser (Socialstyrelsen, 2013:33).

Kommuner och landsting behöver stödjas bland annat för att utveckla former för samarbete och ge-mensamt ansvarstagande, utveckla personalens kompetens om psykisk ohälsa bland äldre i specialistspykiatri, primärvård och äldreomsorg (Socialstyrelsen, 2013:8).

Här befinner sig lösningen istället på en makro nivå där det kan tolkas som att staten har huvudansvaret gällande lösningar då de antingen nekar eller godkänner bidrag till de professionellas utbildning. Detta påverkar i sin tur de professionellas förmåga att kunna hjälpa individer med psykisk ohälsa. Kunskap genom utbildning blir i detta fall svar på lösningen angående psykisk ohälsa. Staten har den huvudsakliga makten medan kommunerna och landsting även påverkar genom samverkan sinsemellan. Även de professionella har ansvar och därmed makt i relation till klienten gällande lösningar genom den kunskap de tillägnar sig genom utbildning om psykisk ohälsa. Alla de nämnda relationerna genomsyras därav av makt och utgör den så kallade sociala kroppen. Maktförhållandena kan dock inte bestå av egen kraft och makten är heller inte definitiv utan cirkulerar och förhåller sig i en kedja (Foucault, 1980:93:98). Detta visar på det komplexa samspelet och maktrelationer som finns gällande vem som anses ha lösningen angående psykisk ohälsa. Ansvar finns inte på en specifik plats utan cirkulerar och därmed finns inte ett definitivt svar. Svaret ändras beroende på situation och vilket perspektiv det utgås ifrån. I texterna finns det likheter gällande vilka metoder som rekommenderas som lösningar men skillnader gällande vem som bär ansvaret för lösningarna.

6.6 Illustrerande komponenter

I denna del ställde vi oss frågan: vilka begrepp är återkommande? Finns det typfallsberättelser av personer med psykisk ohälsa? En typfallsberättelse innebär en fallbeskrivning som avser att illustrerar ett specifikt resonemang (Jönson, 2010:35). Återkommande i alla texter är uttrycken “drabbas av” (Socialstyrelsen, 2013:14), “lider av” (Herlofson, 2014:24) och “lidit av” (Socialstyrelsen, 2013:8) i beskrivning av personer med psykisk ohälsa. Begreppen har en stark symbolisk innebörd och en negativ laddning, vilket skapar bilden av att psykisk ohälsa är något som individer inte kan rå för då man drabbas av det. Om man drar en liknelse med att drabbas av en förkylning är det är något som ligger utanför individens egen makt.

Användningen av ordet lider av i beskrivningen av psykisk ohälsa påvisar att det är ett jobbigt och oönskat tillstånd att befinna sig i. Båda uttrycken bidrar till att personer som har psykisk ohälsa kan tolkas som offer och hjälpbehövande, vilket diskuteras mer ingående under rubriken aktörer. Begreppen bidrar även till att kategoriseringen "individer med psykisk ohälsa" blir tillskrivna en viss karaktär. Orden lider av och drabbad av skapar i sig kanske inte en stereotyp bild av personer med psykisk ohälsa men däremot kan de värden och attribut som kopplas till begreppen göra det (Pickering, 2014:10). Det finns en skillnad i att skriva att en person har drabbats av ångest jämfört med att en person har ångest. Det första uttrycket har en värdeladdning och kan bidra till mer empati av omgivningen medan den andra ter sig mer neutral, en form av faktapåstående. Ett annat begrepp vi uppmärksammat är i samband med psykisk ohälsa är uttrycket "plågas av" (Socialstyrelsen, 2013:18). Det vi mest kommer att fokuseras på i denna del är dock typfallsberättelser av individer med psykisk ohälsa som vi funnit i texterna. Den första är:

Sänkt grundstämning

Torsten har under senaste halvåret saknat aptit och gått ner i vikt. Han har också svårt att sova. För ett år sedan förlorade han sin hustru. Han klagar över orkeslöshet och värk, och har svårt att ta sig för vanliga vardagliga saker. Både han och hans barn tycker att hans minne blivit sämre och att han har svårt att koncentrera sig (Socialstyrelsen, 2013:17).

Att använda denna berättelse av en individ med sänkt grundstämning bidrar till att konstruera en bild av hur en person med sänkt grundstämning förväntas agera. Berättelsen definierar olika sätt på hur den psykiska ohälsan kan ta sig i uttryck genom exempelvis sömnbrist, koncentrationssvårigheter och viktnedgång. Berättelsen tar upp både Torstens eget agerande samt en livshändelse som skett, vilket kan tolkas som orsaken till hans sänkta grundstämning. Foucault diskuterar språkets roll i hur människan skapar världen och menar på att utan språket kan inte världen konstrueras (Mattsson, 2010:28). Sättet som Socialstyrelsen använder typfallsberättelser för att beskriva individer med sänkt grundstämning bidrar till en form av en generellt accepterad uppfattning angående personer med sänkt grundstämning. Beskrivningen gör att individerna förväntas ha de olika symtomen som beskrivs i fallet med Torsten. Därmed skapas inte enbart en kategori utan även en form av stereotyper genom de attribut som tillskrivs Torsten. Det skapas en enhetlig uniform till alla de individer som är bärare av attributen. Detta i sin tur gör att det tillkommer vissa antaganden och förväntningar om hur personer med sänkt grundstämning bör agera (Pickering, 2014:10).

En annan typfallsberättelse vi uppmärksammade angående kriminella mäns förmåga att utveckla resiliens var:

Äktenskap, militärtjänst, arbete och grannskap var skyddsfaktorer som bidrog till resiliens för dessa människor. Inte för vad dessa vändpunkter i sig själva representerade, utan därför att vändpunkterna öppnade nya möjligheter för dem. Männerna fick livsledsagarinnor, som enligt männens egna utsagor ofta var ilskna och krävande, men att ha en sträng kvinna bidrog till att de lättare behöll sitt arbete och sitt hem. Arbete medförde i sin tur nya positiva livshändelser som tillgång till pengar och inte minst nya vänskapsrelationer. Samtal, gärna över ett stop öl, med dessa nya kamrater bidrog till att flytta över fokus från kriminalitet till en bättre självbild (Helmen Borge, 2012:202).

Trots att citatet även nämner vändpunkter som inte är relationsbundna så indikerar det på att grunden till mannens förändring beror på kvinnan. Genom att hon ställde krav på mannen så lyckades han i sin tur skapa nya positiva möjligheter i livet. Det är tydligt att mannens framgång är beroende av kvinnans agerande. Vad konstruerar då detta exempel för bild? Först och främst utgår den från en heterogen norm då det är en relation mellan man och kvinna som är lösningen på mannens problem. Det skapar även en bild av att kvinnan ska inta en roll som är överordnad mannen, hon ska bli hans livsledsagarinna, vilket kan tolkas som att mannen ska följa kvinnan. Kvinnan tillskrivs attributen sträng, ilsken och krävande medan mannen tolkas som oförmögen att kunna hantera och reda ut sitt liv på egen hand. Bilden av kön är här starkt sammankopplad med en specifik roll, i detta fall kvinnan som livsledsagarinna samt mannen som oförmögen att ta hand om sig själv. Könsroller ses ofta som påhängda identiteter som är sammankopplade med bilden av en biologisk grund, man spelar en könsroll på grund av att det biologiska könet regisserar fram det. Genom att prata om kvinnor och mäns roller som självklara blir det därmed en förenklad syn på biologin i relation till människan (Hirdman, 2003:13f).

Ett annat typfall som visar på just kvinnans roll angående psykisk ohälsa är:

Nu bör föräldrar ha - och de flesta har - tilltro till sina barn, en tilltro som förstärker och upprätthåller barnens trygga självbild. Men för barn som inte befinner sig i risk har mödrarnas oavbrutna stolthet inte samma effekt, helt enkelt därför att sönerna redan har gott självförtroende och tar många initiativ. Därför är det först och främst i riskfamiljer

som moderns höga tankar om barnen fungerar som en skyddsmekanism (Helmen Borge, 2012:73).

Först skrivs det om båda föräldrarnas påverkan på barn och sedan ligger fokuset enbart på moderns roll. Det är även en inriktning mot söners påverkan av sin moders bemötande. Moderns relation till sina barn är därav det som avgör om barnen är i risk att utveckla psykisk ohälsa eller ej. Framställningen skapar en bild av att modern är den viktigare av föräldrarna, fadern hamnar därmed i skymundan och har inte lika stor påverkan på sitt barns psykiska hälsa. Liksom förra citatet skapar även detta citat en stereotypifiering av vad som förväntas av en kvinna i relation till mannen och att det kan återigen tolkas som att kvinnans roll är viktig gällande mannens mående. Hirdman (2003:27) menar att kvinnan ofta beskrivs i relation till mannen. Det vanligaste är enligt Hirdmans kategori A-a och tar sig i uttryck genom att beskriva kvinnan som en icke man, den icke närvarande. Hirdman menar att kvinnans vanligaste kontur i text och tal är genom formlöshet och frånvaro. Framställningen i citatet ovan indikerar därmed på att kvinnor snarare beskrivs som en skugga av mannens behov än som en individ med egna behov. Framställningen indikerar även på att det finns en skillnad mellan hur söner och döttrar påverkas av sin mors beteende. I citatet är det söner som tas som exempel, inte döttrarna. Detta ger återigen det manliga, söner, en central roll i en kontext där det handlar om behov medan de kvinnliga, döttrarna, lyser med sin frånvaro.

Vår upplevelse av texterna är att det görs en viss skillnad på hur pojkar och flickor agerar för att utveckla resiliens. Här är ett exempel på detta:

... kan man kanske tänka sig att vänskap skyddar; att samtal mellan väninnor på flickrummet, eller mellan bra kamrater, kan bidra till att bearbeta det onda och besvärliga. Vänner är aktiva och gör saker tillsammans i gemensamma fritidsaktiviteter. Det kan bidra till att offren kommer ifrån onda minnen och platser, och snarare upplever fritiden och skolan med glädje, utmaningar och beröm (Helmen Borge, 2012:196).

Just detta citat berör barn som har utsatts för misshandel och vad som kan vara deras skyddsfaktor mot psykisk ohälsa. Valet av beskrivning säger något om de könsroller som existerar som en sanningsdiskurs i vårt samhälle. En tjej löser sina problem genom att prata med en annan tjej i ett flickrum. Uttrycket tillskriver tjejer attribut samtidigt som det skiljer dem från hur exempelvis en pojke agerar i samma situation, där han kan tolkas som personen som

har ett samtal mellan bra kamrater. I detta sammanhang blir även ordet "kamrat" förknippat med något manligt då den kvinnliga motsvarigheten beskrivs som väninna. Detta blir intressant utifrån Hirdmans (2003:13) teori om att kvinnan ofta förklaras som ett tillägg till mannen. Genom att enbart använda sig av ett exempel beträffande tjejer så kan killars agerande tolkas som motsatsen. Det ovanstående citatet illustrerar därmed isärhållandet av pojkar och flickor. Enligt Hirdman (2003:38) benämns detta som kategorin A-B och bygger på idén om att killar och tjejer illustreras som varandras motsatser där det kvinnliga vanligen beskrivs som avvikande i relation till det manliga. Pojkarna är här kamrater, kvinnor är tillägg i form av väninnor. Även rummet tillskrivs här ett attribut genom att benämna det som ett flickrum. Det rumsliga blir därmed normativt manligt eftersom att citatet återger "flickrummet" för att beskriva den kvinnliga motsvarigheten.

Ett citat som visar på en tydlig typfallsberättelse angående skyddsfaktorer för flickor är:

En ung flicka som utvecklar social kompetens trots övergrepp, har lättare att finna en partner bland sina jämnåriga... - och därigenom utvecklar resiliens (Helmen Borge, 2012:197).

Pickering menar att stereotyper inte bara uppstår genom vad som sägs, utan också det som förblir osagt (Pickering, 2001:10). Genom att nämna övergrepp som en risk som är specifik för flickor, så utesluts pojkar ur sammanhanget. Utifrån Pickerings teori om stereotypifiering så skapas därmed en bild av att det enbart är flickor som utsätts för övergrepp. Detta blir viktigt i relation till när man som socionom student tillägnar sig kunskap i form av exempelvis typfallsberättelser. Att någonting inkluderas innebär också att någonting annat exkluderas, och detta är en viktig orsak till att stereotyper uppstår (ibid).

Det finns många exempel i kurslitteraturen där det görs en viss skillnad mellan män och kvinnor, vilket även följande citat visar på:

Det finns viss tendens till könsskillnad vad gäller de ut-tryck som en depression tar sig. Hos män är det vanligare med irritabilitet och vresighet, kvinnor kan vara mer öppet nedstämda och ledsna. Män är inte heller lika benägna att inse att de är deprimerade. Detta kanske kan tolkas som en traditionellt manlig rädsla för att känna och visa

svaghet. I praktiken innebär det här att kvinnor i högre grad än män söker hjälp för depression (Herlofson, 2014:66).

Citatet visar på att depression tar sig i uttryck på olika sätt beroende på kön. Det kan även tolkas som att män inte vill inse eller förstå att de är deprimerad i samma grad som kvinnor. Framställning bidrar till olika förväntning på hur män och kvinnor ska agerar vid depression där en kvinna beskrivs som mer känslomässig medan mannen är mer utåtagerande. Genom att ordagrant skriva att män har en rädsla för att visa svaghet kan det tolkas som att kvinnan inte har det, vilket tillskriver både mannen och kvinnan vissa attribut. Pickering (2014:64) skriver om hur kvinnan genom historien har tilldelats vissa attribut, exempelvis en medfödd underlägsenhet, vilket präglar kvinnor än idag och skapar att kvinnan blir den andre i relation till mannen. Detta syns tydligt i ovanstående citat. Framställningen skapar en bild av att det är svagt och negativt att vara ledsen eller nedstämd, vilket gör att de motsatta känslorna anses vara en styrka och därmed eftersträvas. Detta kan förklara varför männen inte är benägna att inse att de har depression då vill vara starka och har föreställningen att nedstämda känslor är en svaghet. Att depression har skilda uttryckssätt gällande män och kvinnor kan därmed bero på den konstruktion och stereotypa bild som finns angående förväntningar och vad som är accepterat gällande de olika könen beteende snarare än biologiska faktorer.

7. Slutdiskussion

Hur det skrivs i kurslitteraturen angående psykisk ohälsa skapar en form av giltig bild och ett tolkningsföreträde av problematiken. Som nämnt i problemformuleringen är psykisk ohälsa ett svårdefinierat begrepp. Detta är något vi upplevde i texterna då de olika författarna sammanlagt använder minst ett trettiotal skilda begrepp som uttryck för psykisk ohälsa, alltifrån psykisk ohälsa och psykiska hälsoproblem till psykiatriska symtom och psykisk sjukdom. Detta har varit utmanande i arbetet med empirin då vi inte alltid vetat om det som skrivs har handlat om psykisk ohälsa eller om det rör någon annan form av problematik. En tanke är att otydligheten kan vara representativ kring en problematik som existerar bortom kurslitteraturen och detta kan medföra en risk att även studenter kan uppleva samma förvirring. Det finns en tydlig skiljelinje i framställningen vad gäller olika sorters psykisk ohälsa, där psykisk ohälsa antingen beskrivs som biologiska sjukdomsprocesser eller känslomässiga processer. Denna skillnad kan påverka den förståelse den professionella har

i möte med klienten gällande legitimitet vid olika sorters psykisk ohälsa. Vi menar att framställningarna kan upprätthålla och återskapa en stereotyp bild av vad den psykiska ohälsan innebär. Detta kan bli problematiskt om viss psykisk ohälsa får företräde i relation till annan psykisk ohälsa. Vidare återkommer ord som lider av, drabbad av eller plågas av i beskrivning av individer med psykisk ohälsa. Uttrycken gör att individerna därmed kan tolkas som offer och i relation till detta blir de professionella hjältar som förväntas hjälpa de med psykisk ohälsa. De professionella tillskrivs därmed ansvar och makt över klienterna där de har möjlighet att förändra klientens situation. Klienten blir därmed en passiv mottagare av hjälp och inte en egen aktör. Det läggs därmed ett stort ansvar på framtida socionomer beträffande psykisk ohälsa.

De typfallsberättelser som används i kurslitteraturen har en stor inverkan på vilken bild socionomstudenter tar med sig ut i arbetslivet angående psykisk ohälsa. Berättelserna och ordvalen skapar en stereotyp bild av hur personer med psykisk ohälsa förväntas må och bete sig. Bland annat så framstår en skillnad i hur psykisk ohälsa uttrycks hos män och kvinnor, där exempelvis kvinnan beskrivs med större förmåga att uttrycka emotioner än männen. Kvinnan blir även gestaltad i relation till mannen som oftast framställs som normen. Skillnaden finns även i hur männen och kvinnorna hanterar problematiken. Attributen som tillskrivs männen och kvinnorna i texterna påverkar de förväntningar som finns hos de professionella. Framställningarna i kurslitteraturen präglar alltså studenternas förförståelse, medvetet eller ej.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att samtidigt som texterna ger kunskap om psykisk ohälsa kan de även skapa stereotypa bilder av individer med psykisk ohälsa, som påverkar de framtida socionomernas möte med klienter. Texterna skildrar inte en neutral bild av individer med psykisk ohälsa utan återskapar en diskurs genom framställningarna. Vi anser att detta är ett relevant ämne att studera då psykisk ohälsa är ett av Sveriges största folkhälsoproblem, samt då kurslitteraturen är en kunskapsgrund för personer som jobbar med individer med psykisk ohälsa. Detta är enbart en minimal studie och ytterligare forskning behövs för att få en bredare kunskap inom området.

Referenslista

Ahrne, Göran & Peter Svensson (2011) Kvalitativa metoder i samhällsvetenskapen. I: Ahrne, Göran & Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Boréus, Kristina (2011). Diskursanalys. I: Ahrne, Göran & Svensson (red.) *Handbok i kvalitativa metoder*. Stockholm: Liber

Brown, Dale (2014) The Power and Authority of Materials in the Classroom Ecology, *The modern language journal*.

Bryman, Alan (2011). *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber

Folkhälsomyndigheten 2014, *Folkhälsan i Sverige årsrapport 2014*,
[<https://www.folkhalsomyndigheten.se/pagefiles/17825/Folkhalsan-i-Sverige-arsrapport-2014.pdf>, hämtad 2016-10-20]

Foucault, Michel (1980). *Power/knowledge: selected interviews and other writings 1972-1977*. Brighton: Harvester P.

Hirdman, Yvonne (2003). *Genus: om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber

Järvinen, Margaretha (2002) Hjälpens universum - Ett maktperspektiv på mötet mellan klient och system. I: Meeuwisse, Anna & Hans Swärd (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur

Jönson, Håkan (2010) Sociala problem som perspektiv - En ansats för forskning och socialt arbete. Malmö: Liber AB

Kalman, Hildur & Veronica Lövgren (red.) (2012). *Etiska dilemman: forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. Malmö: Gleerups

Lennér-Axelsson, Barbro (2010). *Förluster: om sorg och livsomställning*. Stockholm: Natur & Kultur

Mattsson, Tina (2010) *Intersektionalitet i socialt arbete - Teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

Moser, Franziska & Bettina Hannover (2014) How gender fair are German schoolbooks in the twenty-first century? An analysis of language and illustrations in schoolbooks for mathematics and German. *European Journal of Psychology of Education*, 29 (3): 387–407

Nygren, Lennart (2012) Risken finns, finns nyttan? Etikprövningsnämnderna och den kvalitativa forskningen Kalman. I: Hildur & Lövgren, Veronica (red.) (2012). *Etiska dilemman: forskningsdeltagande, samtycke och utsatthet*. Malmö: Gleerups

Ohlander, Ann-Sofie (2010) *Kvinnor, män och jämställdhet i läromedel i samhällskunskap*, Stockholm: Statens offentliga utredningar

Pickering, Michael (2001). *Stereotyping: the politics of representation*. Basingstoke: Palgrave

Shalleck, Ann (1993) Constructions of the Client within Legal Education, *Stanford Law Review*, 45 (6): 1731-1753

Stone Carlson Thomas, Christine R McGeorge, Sarah L DeJean, Winnie A.Grams, Sarah Linde & R Veronica Michael (2005). A Feminist Conceptual Analysis of the Predominant Introductory Textbook in Couple and Family Therapy Training, *Journal of Feminist Family Therapy* Problems, 17 (2): 17-39.

Svensson, Peter & Göran Ahrne (2011) Att designa ett kvalitativt forskningsprojekt. I: Ahrne, Göran & Peter Svensson (red) *Handbok i kvalitativa metoder*: Stockholm: Liber

Swärd, Hans & Bengt Starrin (2006) Makt och socialt arbete. I: Meeuwisse, Anna, Swärd, Hans, Sunesson, Sune & Knutagård, Marcus (red.) *Socialt arbete: en grundbok*. Stockholm: Natur & Kultur

Wenneberg, Søren Barlebo (2001). *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv*. Malmö: Liber ekonomi